

معاهده منع تسلیحات هسته‌ای (TPNW) و پیامدهای آن بر نظام خلع سلاح هسته‌ای با تأکید بر معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای (NPT)

علی توکلی طبسی *

محمدعلی مرادی **

شناسه دیجیتال اسناد (DOI) : 10.22066/cilamag.2021.119945.1858

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۶/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۲۱

چکیده

خلع سلاح هسته‌ای،^۱ نهادی است که هم‌زمان با پیدایش نخستین سلاح‌های هسته‌ای پا به عرصه گذاشت. تقریباً تمامی اسناد هسته‌ای از جمله معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای،^۲ نیل به خلع سلاح هسته‌ای را مقصد نهایی در این مسیر می‌دانند. اما توسل به نظریه بازدارندگی هسته‌ای،^۳ تا کنون مانع از تحقق این هدف شده است. در سپتامبر ۲۰۱۷، کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای عضو NPT، معاهده منع تسلیحات هسته‌ای^۴ را تصویب کردند که با وجود استقبال طرفداران صلح و نهادهای بشردوستانه، با تحریم کشورهای دارای سلاح هسته‌ای و متحدان آنها روبه‌رو شد. با وجود آنکه این معاهده هنوز لازم‌الاجرا نشده است، سؤالات زیادی از جمله نحوه تعامل آن با NPT و برنامه خلع سلاح گام به گام آن ایجاد کرده است به طوری که مخالفان آن را تضعیف‌کننده اجماع بین‌المللی و بی‌اثرکننده تلاش‌های صورت گرفته می‌دانند. ولی طرفداران آن را هنجار حقوقی و اخلاقی جدیدی می‌دانند که

tavakkol_ali@yahoo.com

* استادیار گروه حقوق مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور تهران

** نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور تهران

moradi_mohamadali@yahoo.com

1. Nuclear Disarmament
2. Nuclear non-Proliferation Treaty (NPT)
3. Nuclear Deterrence Doctrine
4. Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW)

می‌تواند فشار مضاعفی را بر کشورهای دارای سلاح‌های هسته‌ای برای دست‌کشیدن از نظریه بازدارندگی و پذیرش خلع سلاح هسته‌ای وارد کند.

واژگان کلیدی

پیمان خلع سلاح هسته‌ای، کشورهای دارای سلاح هسته‌ای، کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای، معاهده منع تسلیحات هسته‌ای

مقدمه

پیمان خلع سلاح هسته‌ای که سنگ بنای رژیم عدم اشاعه هسته‌ای و با ۱۹۱ عضو، مهم‌ترین معاهده هسته‌ای جهان است، بر اساس معامله بزرگ بین کشورهای دارای سلاح هسته‌ای^۵ و کشورهای فاقد سلاح‌های هسته‌ای^۶ بنا شد. در این معاهده، کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای پذیرفتند از حق خود در دستیابی به تسلیحات هسته‌ای صرف‌نظر کنند و در مقابل، کشورهای دارای سلاح هسته‌ای تعهد کردند اولاً در استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای به آن‌ها کمک کنند و ثانیاً طبق ماده ۶، با حسن‌نیت مذاکرات مربوط به خلع سلاح هسته‌ای را دنبال کنند؛ امری که در پنجاه سال گذشته از سوی کشورهای هسته‌ای هیچ‌گاه روی نداده است.^۷ کارکرد اصلی این معاهده، عدم اشاعه تسلیحات هسته‌ای بوده است، اما با توجه به مقدمه و سیاق آن مشخص شده است که به منظور برآوردن سه هدف اصلی عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای، تضمین استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای و خلع سلاح هسته‌ای منعقد شده است.^۸ در تمامی پنجاه سالی که از لازم‌الاجرا شدن این معاهده گذشته است (از ۱۹۷۰) اعضای فاقد سلاح هسته‌ای به‌طور مداوم به کاستی‌ها و نواقص این معاهده و نحوه اجرای تعهدات آن از سوی کشورهای دارای سلاح هسته‌ای اعتراض داشته‌اند.^۹

5. Nuclear-Weapon-States (NWS)

6. Non-Nuclear Weapon States (NNWS)

7. Hajnoczi Thomas, "The Relationship between the NPT and the TPNW", Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group on behalf of the Nagasaki University, 2020, *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, p. 3. DOI: 10.1080/25751654.2020.1738815 <https://www.doi.org/10.1080/25751654.2020.1738815>. Accessed March 26, 2020.

۸. جویز، دانیل؛ *تفسیر معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای (ان.بی.تی)*، ترجمه: علیرضا ابراهیم‌گل و همکاران، خرسندی، ۱۳۹۴، صص ۷۰-۵۱.

۹. برای مطالعه بیشتر، ن.ک: هدایت‌الله فلسفی؛ «نابرابری دولت‌ها در قبول و اجرای معاهده عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای: تصورات و واقعیات»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، دوره ۱۳، شماره‌های ۱۸ و ۱۹، پاییز و زمستان ۱۳۷۴؛ رحمان قهرمان‌پور؛ «ابعاد سیاسی، حقوقی و فنی خروج از ان.بی.تی و پیامدهای احتمالی»، *پژوهشنامه خلع سلاح*، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۶؛ محمد حیدری اشکذری؛ *نابرابری تعهدات قراردادی دولت‌ها از دیدگاه حقوق بین‌الملل با تأکید بر معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۲؛ ثریا شروقی؛ *بررسی*

نامیدی از همکاری کشورهای دارای سلاح هسته‌ای در زمینه خلع سلاح هسته‌ای موجب چاره‌اندیشی کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای و آزمودن راه‌های دیگر برای نیل به خلع سلاح هسته‌ای شد. این کشورها ابتدائاً دیوان بین‌المللی دادگستری را ملجأ خود دانسته و در دهه ۹۰ میلادی در سایه همکاری به‌وجودآمده پس از پایان جنگ سرد و با اتکا به اکثریت خود در مجمع عمومی سازمان ملل، رأی مشورتی دیوان درباره مشروعیت کاربرد یا تهدید به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای را خواستار شدند که منجر به صدور رأی ۸ ژوئیه ۱۹۹۶ دیوان شد.^{۱۰}

انتظار این کشورها، عدم مشروعیت کاربرد یا تهدید به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای تحت هر شرایطی بود اما رأی که صادر شد در حقیقت، شکست این کشورها بود زیرا دیوان نتوانست عدم مشروعیت کامل سلاح‌های هسته‌ای را نتیجه بگیرد و بزرگ‌ترین آرزوی کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای مبنی بر پذیرش «سیاست بازدارندگی» به‌طور کامل محقق شد^{۱۱} زیرا دیوان با وجود آنکه در بند ۱۰۵ این رأی می‌گوید «تهدید یا توسل به سلاح‌های هسته‌ای عموماً مغایر با قواعد حقوق بین‌الملل قابل اعمال در درگیری‌های مسلحانه به‌ویژه اصول و قواعد حقوق بشردوستانه است»، در ادامه نتیجه گرفته است که «با این حال، دیوان در پرتو وضعیت فعلی حقوق بین‌الملل و عناصر عینی در اختیار خود نمی‌تواند به‌صورت قطع و یقین نتیجه بگیرد که آیا تهدید یا توسل به سلاح‌های هسته‌ای در شرایط حاد دفاع مشروع که در آن بقای یک کشور در معرض خطر است، قانونی است یا غیرقانونی».^{۱۲} از تبعات منفی این تصمیم دیوان این است که کلیه دولت‌های جهان به منظور تضمین امنیت خود ناگزیر شوند که یا مجهز به سلاح‌های هسته‌ای شوند یا تحت چتر حمایتی یکی از دولت‌های صاحب سلاح هسته‌ای قرار گیرند تا از این طریق

موضوع منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای در چهارچوب مسئله خلع سلاح، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه تهران، ۱۳۵۲.

- شهامت‌دار، محمد؛ بررسی مفهوم خلع سلاح در پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۷۶.

- میرخلیلی، سیدمحمدجواد؛ معاهده منع اشاعه تسلیحات هسته‌ای و اثر آن بر نظام بین‌الملل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۸۱.

- سرتیپی، حسین؛ حقوق امنیت هسته‌ای از دیدگاه حقوق بین‌الملل، رساله دکتری، مرکز تحصیلات تکمیلی پیام نور تهران، ۱۳۹۱.

10. ICJ Reports, Advisory Opinion on Weapons (July 1996). Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons.

۱۱. شافع، میرشهبیز؛ «رأی مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در مورد تهدید به استفاده یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، پاییز ۱۳۷۷، شماره ۴۱، ص ۱۵۲.

۱۲. بیگدلی، محمدرضا و همکاران؛ آراء و نظریات مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری، جلد دوم، چاپ دوم، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۲، ص ۳۵۸.

بتوانند بقای خویش را در «وضعیت حاد دفاع مشروع» تضمین کنند که چنین امری با نص و روح NPT و کلیه معاهدات خلع‌سلاحی و قطعنامه‌های مجمع عمومی در این رابطه مغایرت دارد.^{۱۳}

اما دیوان در بند پایانی خود با اشاره به ماده ۶ NPT و به نفع طرفداران خلع سلاح هسته‌ای تأکید کرد که «تعهدی در خصوص تعقیب توأم با حسن‌نیت و به نتیجه‌رساندن مذاکرات راجع به خلع سلاح هسته‌ای در کلیه جهات آن، تحت نظارت دقیق و مؤثر بین‌المللی وجود دارد»^{۱۴} که اعتقاد به همین بند بعد از گذشت حدود بیست سال به دلیل اصلی اقامه دعوی جزایر مارشال^{۱۵} علیه کشورهای دارنده سلاح‌های هسته‌ای تبدیل شد. این کشور کوچک که در دهه‌های ۴۰ و ۵۰ میلادی محل آزمایش ده‌ها بمب هسته‌ای بود علیه ۹ کشور هسته‌ای فعلی جهان^{۱۶} در ۲۰۱۴ به دلیل نقض معاهده‌ای و عرفی تعهدات مندرج در ماده ۶ NPT اقامه دعوا کرد. دیوان در مرحله تشخیص صلاحیت، با توجه به اعلامیه‌های پذیرش صلاحیت، خود را برای رسیدگی به دعوا علیه سه کشور هند، پاکستان و بریتانیا واجد صلاحیت دانست که در این بین با توجه به عضویت هر دو کشور بریتانیا و جزایر مارشال در NPT، همه نگاه‌ها به رأی دیوان در این رابطه بود. اما دادخواست جزایر مارشال به دلیل ایرادات مقدماتی هر سه کشور خوانده و در مورد بریتانیا با توسل به رأی رئیس دیوان رد شد. این کشورها مدعی شدند که اختلافی بین آن‌ها و جزایر مارشال بر سر تعهدات مندرج در ماده ۶ NPT وجود ندارد و طرفین، نگاه و تفسیر مشترکی از این ماده دارند و دیوان با تفسیر مضیق و متکی بر شکل‌گرایی، به دلیل نبود اختلاف بین طرفین، خود را فاقد صلاحیت برای رسیدگی به موضوع دانست^{۱۷} (رأی ۵ اکتبر ۲۰۱۶)^{۱۸} و وارد رسیدگی ماهوی نشد. در واقع ماده ۶ NPT نیز دارای آن درجه از کلی‌گویی و ابهام بود که

۱۳. البرزی ورکی، مسعود؛ «نقد و بررسی نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری راجع به تهدید یا توسل به سلاح‌های هسته‌ای، مجله حقوقی، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی، شماره ۳۱، پاییز ۱۳۸۳، صص ۶۷-۶۶.

۱۴. بیگدلی و همکاران؛ همان.

15. Marshall Islands

۱۶. امریکا، روسیه، انگلستان، فرانسه، چین، هند، پاکستان، کره شمالی و اسرائیل. پنج کشور اولی جزو اعضای رسمی دارای سلاح هسته‌ای NPT هستند و مابقی عضو این پیمان نیستند.

۱۷. محبی، محسن و محمدحسین لطیفیان؛ «تحول مفهوم اختلاف در پرتو قضیه جزایر مارشال علیه بریتانیا»، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۶۱، پاییز و زمستان ۱۳۹۸. همچنین، ن.ک:

- International Court of Justice, Application Instituting Proceedings, filed in the registry of the Court on 24 April 2014, (*Marshall Islands v. United Kingdom*).

- International Court of Justice, Application Instituting Proceedings, filed in the registry of the Court on 24 April 2014, (*Marshall Islands v. India*).

- International Court of Justice, Application Instituting Proceedings, filed in the registry of the Court on 24 April 2014, (*Marshall Islands v. Pakistan*).

18. I.C.J. Reports, 2016, *Marshall Islands v. United Kingdom*.

دیوان بتواند چنین نتیجه‌ای را استنباط کند زیرا در مقام سخن، همه کشورهای معتقد به حصول به خلع سلاح هسته‌ای هستند.

با ناامیدی کشورهای فاقد سلاح‌های هسته‌ای از عملکرد دیوان، این کشورها عرصه‌های دیگری را آزمودند که مهم‌ترین آن‌ها تکیه بر ناسازگاری ذاتی کاربرد سلاح‌های هسته‌ای با حقوق بین‌الملل بشردوستانه بود که در رأی ۱۹۹۶ دیوان نیز جلوه‌گر شده بود. از این رو برخی کشورها از جمله کشورهای عضو «ائتلاف دستور کار جدید»^{۱۹} بر پایه اولویت‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه، بحث ممنوعیت سلاح‌های هسته‌ای را پیش کشیدند.^{۲۰} این تلاش‌ها بعد از چهار سال پیگیری در نهایت منجر به انعقاد «معاهده منع تسلیحات هسته‌ای» در سپتامبر ۲۰۱۷ شد که ممنوعیت کامل سلاح‌های هسته‌ای و اجبار به خلع سلاح هسته‌ای را شامل می‌شد. اما این معاهده به علت نپیوستن کشورهای دارای سلاح هسته‌ای و متحدان آن‌ها به آن در واقع هیچ گونه تعهدی برای این کشورها در بر نداشت.

حال سؤال اصلی اینجاست که تصویب این معاهده و لازم‌الاجرا شدن آتی آن چه تأثیری بر فرایند تلاش‌های صورت‌گرفته در راستای خلع سلاح هسته‌ای خواهد داشت؟ آیا این معاهده همان‌گونه که طرفداران آن می‌گویند تحقق رؤیای هفتادساله بشر برای پایان دادن به خطر سلاح‌های هسته‌ای است یا همان‌گونه که مخالفان آن تأکید دارند موجب دودستگی و انشقاق بین اعضای جامعه بین‌المللی شده و اردوگاه طرفداران خلع سلاح هسته‌ای را تضعیف کرده است. سؤال مهم دیگر این است که این معاهده چه تعاملی با NPT خواهد داشت؟ این مقاله برای پاسخ به این سؤالات، ابتدا زمینه تصویب و متن TPNW را بررسی و سپس نحوه تعامل آن با NPT را ارزیابی کرده و با جمع‌بندی نظرات موافق و مخالف به این نتیجه رسیده است که نفس تصویب و امضای چنین معاهده‌ای کار ارزشمندی بوده که می‌تواند با هنجارسازی در جهت مشروعیت‌زدایی و تقدس‌زدایی از سلاح‌های هسته‌ای مؤثر واقع شود اما صرف زمان کم در تهیه پیش‌نویس آن (حدود چهار هفته) و غیبت کشورهای دارای سلاح هسته‌ای و متحدان آن‌ها در جلسات مقدماتی تهیه آن، موجب برخی ابهامات در متن، نحوه اجرا و تعامل آن با سایر معاهدات هسته‌ای از جمله NPT شده است.

19. New Agenda Coalition

مشکل از کشورهای برزیل، مصر، ایرلند، مکزیک، نیوزیلند، آفریقای جنوبی و سوئد.

20. Acheson, Ray, "It's Time to Draw Conclusions", in The NPT Action Plan Monitoring Report March 2015. Geneva: Reaching Critical Will. Accessed February 15, 2019. http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Publications/2010-Action-Plan/NPTAP_2015_Analysis.pdf.

۱. پیش‌زمینه و روند تصویب معاهده منع تسلیحات هسته‌ای

در سند نهایی کنفرانس بازنگری ۲۰۱۰^{۲۱} NPT کشورهای عضو با توجه به تعلل کشورهای دارای سلاح هسته‌ای در آغاز مذاکرات مربوط به خلع سلاح هسته‌ای و عدم اجرای گام‌های سیزده‌گانه تصویب‌شده کنفرانس بازنگری در ۲۰۰۰^{۲۲} در جهت نیل به خلع سلاح هسته‌ای، نگرانی عمیق خود را از آثار فاجعه‌بار هر نوع کاربرد سلاح‌های هسته‌ای بر حقوق بین‌الملل بشردوستانه ابراز کردند و بر نیاز به متابعت همه کشورهای در همه وقت از حقوق بشردوستانه قابل اعمال تأکید کردند.^{۲۳} متعاقب آن، سه کنفرانس مهم بین‌المللی با عنوان «تأثیر سلاح‌های هسته‌ای بر حقوق بشردوستانه»^{۲۴} بین سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۴ در اسلو (نروژ)، ناهاریت (مکزیک) و وین (اتریش) از طرف اعضای فاقد سلاح هسته‌ای NPT برگزار شد. در دومین کنفرانس در فوریه ۲۰۱۴ در مکزیک، دولت‌ها به این نتیجه رسیدند که ممنوعیت کاربرد یک نوع سلاح خاص، مقدمه‌ای برای حذف دائم آن سلاح است.^{۲۵}

با پیگیری این کشورها در ۲۰۱۵ دبیرکل سازمان ملل، کارگروهی^{۲۶} را با وظیفه «جمع‌بندی مقررات، اقدامات و هنجارهای حقوقی جهت نیل به هدف جهان بدون سلاح هسته‌ای و پاسداری از آن» تشکیل داد. این کارگروه در اوت ۲۰۱۶ در گزارش نهایی خود، پیشنهاد خویش را مبنی بر آغاز مذاکرات جهت نیل به تعهد حقوقی مشخص منع کاربرد سلاح‌های هسته‌ای که منجر به نابودی تمامی آن‌ها شود ارائه داد. در اکتبر ۲۰۱۶ کمیته اول مجمع عمومی بر اساس این پیشنهاد، پیش‌نویس قطعنامه را مربوط به تشکیل کنفرانسی جهت آغاز مذاکرات در این رابطه تصویب کرد. این قطعنامه در ۲۳ دسامبر ۲۰۱۶^{۲۷} در مجمع عمومی نیز به تصویب رسید. طبق این قطعنامه مذاکرات چندجانبه بین‌المللی باید طی دو دوره از ۲۷ مارس تا ۳۱ مارس و از تاریخ ۱۵ ژوئن تا ۷ ژوئیه ۲۰۱۷ در نیویورک جهت تهیه پیش‌نویس معاهده منع تسلیحات هسته‌ای برگزار شود. این قطعنامه مهم در میان اعتراض شدید کشورهای دارای سلاح هسته‌ای و حامیان

21. United Nations, "Review Conference of the Parties to the NPT", (Vol1, 2010), Accessed February 15, 2019, <http://www.un.org/en/conf/npt/2010/>.

22. Review Conference (2000) of the Parties to the Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons, Final Document Part I and II, pp. 14, 15.

23. Helfand, Ira, "Nuclear Famine: A Billion People at Risk". International Physicians for the Prevention of Nuclear War. 2013. Accessed February 15, 2019. <http://www.psr.org/nuclear-weapons/nuclear-famine-report.pdf>.

24. Humanitarian Impact of Nuclear Weapons

25. Wright, Tim, "Nayarit - a Point of No Return", Mexico Conference, ICAN (International Campaign to Abolish Nuclear Weapon). April 2014. Accessed February 15, 2019. <https://www.icanw.org>

26. Open-ended Working Group (OEWG)

27. UN Doc.A/RES/71/258. 23 December 2016.

آن‌ها با ۱۱۳ رأی موافق، ۳۵ رأی مخالف و ۱۳ رأی ممتنع به تصویب رسید.^{۲۸} دور نهایی مذاکرات طبق برنامه در ۱۵ ژوئن آغاز شد و بعد از بحث‌های زیاد، دومین سند در ۲۷ ژوئن، سومین و آخرین پیش‌نویس در سوم ژوئیه در ۲۰ ماده تهیه و ارائه شد و در ۷ ژوئیه ۲۰۱۷ با ۱۲۲ رأی موافق، یک رأی مخالف (هلند) و یک رأی ممتنع (سنگاپور) به تصویب کنفرانس رسید.^{۲۹} هیچ‌کدام از کشورهای دارای سلاح هسته‌ای در این مذاکرات شرکت نداشتند. با انتخاب دبیرکل سازمان ملل متحد به‌عنوان امین معاهده، این عهدنامه در ۲۰ سپتامبر ۲۰۱۷ در مقر سازمان ملل متحد در نزد دبیرکل آن جهت امضا مفتوح شد و در روز اول، پنجاه کشور و تا ۲۱ مارس ۲۰۲۰ (اول فروردین ۱۳۹۹)، ۷۹ کشور آن را امضا و ۳۳ کشور نیز آن را تصویب کرده‌اند.^{۳۰} این معاهده ۹۰ روز پس از تودیع پنجاهمین سند تصویب، لازم‌الاجرا خواهد شد.^{۳۱} اکثریت کشورهای آفریقایی، آمریکای لاتین و آسیای جنوب شرقی که قبلاً عضو معاهدات مناطق عاری از سلاح هسته‌ای بودند از این پیمان حمایت کردند. اما کشورهای مثل ژاپن (تنها کشور قربانی سلاح‌های هسته‌ای) و استرالیا به دلیل اعتقاد به اینکه وجود سلاح‌های هسته‌ای ایالات متحده برای امنیت آن‌ها ضروری است نتوانستند از این پیمان حمایت کنند.^{۳۲}

۲. مقررات معاهده منع تسلیحات هسته‌ای^{۳۳}

۲-۱. مقدمه معاهده

این معاهده از مقدمه‌ای نسبتاً طولانی، دارای ۲۴ بند تشکیل شده است. در مقدمه آن به موضوعات مختلفی اشاره شده است که اهم آن‌ها عبارت‌اند از:

- تشخیص اینکه هر نوع کاربرد سلاح‌های هسته‌ای برخلاف حقوق بین‌الملل به‌ویژه حقوق بین‌الملل بشردوستانه است؛
- اظهار نگرانی از روند کند خلع سلاح هسته‌ای و ادامه تکیه بر سلاح‌های هسته‌ای در

28. United Nations Office for Disarmament Affairs, "Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons", "Treaty Overview", (2017), Accessed February 15, 2019, <http://www.un.org/disarmament/wnd/nuclear/ptnw>

29. UNODA. 2017. Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. Accessed 9 August 2018. <http://www.disarmament.un.org/treaties/t/pnw>

30. Nuclear Threat Initiative (NTI), Available in: <http://www.nti.org/Learn/treaties-and-regimes/treaty-on-the-prohibition-of-nuclear-weapons/> Accessed March 21, 2020.

31. *Ibid.*

32. Thakur Ramesh, "Japan and the Nuclear Weapons Prohibition Treaty: The Wrong Side of History, Geography, Legality, Morality, and Humanity", Published by Informa UK Limited, Trading as Taylor & Francis Group on behalf of the Nagasaki University, 2018, p. 12, *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 1:1, 11-31, DOI: 10.1080/25751654.2018.1407579. Accessed in: March 26, 2020. Available in: <http://www.doi.org/10.1080/25751654.2018.1407579>.

33. United Nations, "Office for Disarmament Affairs, Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons", Text of Treaty (English), (2017), Accessed February 15, 2019, <http://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/ptnw>

- سیاست‌گذاری‌ها و تئوری‌های امنیتی کشورهای هسته‌ای و صرف منابع عظیم انسانی و اقتصادی برای تولید، نگهداری و ارتقای سلاح‌های هسته‌ای؛
- یادآوری دوباره بر وجود تعهد بین‌المللی برای همه کشورهای در زمینه آغاز مذاکرات همراه با حسن‌نیت جهت دستیابی به خلع سلاح کامل و عمومی (تأیید ماده ۶ NPT)؛
  - تأکید دومرتبه بر اینکه اجرای کامل و مؤثر معاهده NPT سنگ بنای اقدامات خلع‌سلاحی و عدم اشاعه محسوب می‌شود و دارای نقش حیاتی در تقویت صلح و امنیت بین‌المللی است؛
  - تأکید بر اهمیت نقش حیاتی معاهده جامع منع آزمایش‌های هسته‌ای (CTBT) و سازکار راستی‌آزمایی آن به‌عنوان عنصر پایه‌ای در رژیم خلع سلاح هسته‌ای و عدم اشاعه؛
- مقدمه نسبتاً طولانی این معاهده و انرژی زیادی که در این بخش صرف شده، از طبیعت بشردوستانه این معاهده ملهم شده است و نشان‌دهنده تأکید اصلی تدوین‌کنندگان آن بر حقوق بین‌الملل بشردوستانه است. این گفتار تا حد زیادی مشابه مقدمه معاهدات خلع‌سلاحی دیگر، از جمله کنوانسیون اتاوا^{۳۵} مربوط به ممنوعیت مین‌های ضد نفر و کنوانسیون اسلو^{۳۶} در رابطه با ممنوعیت بمب‌های خوشه‌ای است.^{۳۷}

۲-۲. مفاد معاهده

- این معاهده دارای ۲۰ ماده است. ماده اول آن، مهم‌ترین و اصلی‌ترین قسمت آن است که تعهد اصلی اعضا و منظور و هدف اصلی معاهده در آن ذکر شده است. طبق ماده ۱:
- «همه اعضا به انجام‌دادن اقدامات ذیل تحت هر شرایطی متعهد می‌شوند:
- توسعه، آزمایش، تولید، ساخت، طرق دیگر کسب آن‌ها، مالکیت یا ذخیره سلاح‌های هسته‌ای یا دیگر وسایل انفجاری هسته‌ای؛
  - انتقال هر نوع سلاح هسته‌ای یا هر نوع وسیله انفجاری هسته‌ای به هر گیرنده‌ای یا کنترل این قبیل سلاح‌ها و وسایل انفجاری به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم؛
  - دریافت، انتقال یا کنترل سلاح‌های هسته‌ای یا وسایل انفجاری هسته‌ای به‌صورت

34. Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty (CTBT)

35. The Ottawa Convention on the Prohibition of Anti-Personnel Mines (1997)

36. The Oslo Convention on Cluster Munitions (2008)

37. Rietiker Daniel & Mohr Manfred, "Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons: A short Commentary Article by Article", Swiss Lawyers for Nuclear Disarmament (SLND), April 2018, p. 8. International Association of Lawyers Against Nuclear Arms, Accessed March 30, 2020, Available in: <https://www.ialana.info/2018/04/article-by-article-treaty-on-the-prohibition-of-nuclear-weapons/>

مستقیم یا غیرمستقیم؛

- کاربرد یا تهدید به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای یا سایر وسایل انفجاری هسته‌ای؛
  - کمک، تشویق یا ترغیب به هر روشی، به هرکسی برای انجام هرکدام از فعالیت‌های منع شده توسط این معاهده؛
  - درخواست یا دریافت هر نوع کمکی به هر روشی از طریق هرکسی برای انجام فعالیت‌های منع شده توسط این معاهده؛
  - اجازه برپایی هر نوع سایت، نصب یا توسعه هر نوع سلاح هسته‌ای یا سایر وسایل انفجاری هسته‌ای در قلمرو خود یا هر جایی که تحت صلاحیت کشور مربوطه باشد؛
- در مواد ۳ و ۴ کشورهای عضوی که دارای سلاح هسته‌ای هستند متعهد می‌شوند که حداکثر تا ۱۸۰ روز پس از لازم‌الاجرا شدن معاهده برای آن‌ها، طی انعقاد موافقت‌نامه‌ای خاص و با کمک آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، تمامی فعالیت‌های هسته‌ای خود و برنامه خلع سلاح خویش را تحت نظارت کامل سیستم راستی‌آزمایی‌ای قرار دهند که بر اساس معاهده تشکیل خواهد شد (مرجع صلاحیت‌دار بین‌المللی).^{۳۸} به هر حال باید تا ۱۸ ماه از زمان لازم‌الاجرا شدن معاهده برای عضو مذکور، تمامی سلاح‌های اتمی عضو مربوطه نابود شده باشند و این فرآیند باید تحت نظارت دقیق سیستم راستی‌آزمایی معاهده طی شود. بدین منوال برای کشورهای دارای سلاح هسته‌ای که بخواهند عضو معاهده شوند تنها دو راه وجود دارد: خلع سلاح و پیوستن به معاهده، یا پیوستن و سپس خلع سلاح. سایر مواد معاهده، بیشتر به ترتیبات ارکان آن، مباحث شکلی و نحوه تأمین هزینه‌های معاهده می‌پردازد. همچنین طبق ماده ۱۶ حق شرط در این معاهده وجود ندارد.

بر اساس بند ۱ ماده ۱۷ زمان معاهده نامحدود است و در نهایت، طبق ماده ۱۸، مقررات معاهده، تأثیری بر سایر تعهدات معاهده‌ای و بین‌المللی کشورهای عضو که در تطابق با معاهده باشد ندارد و لطمه‌ای به آن‌ها وارد نمی‌کند. دو مسئله‌ای که در نگاه اول در این متن مهم‌اند و در ادامه خواهد آمد که موجب برخی ابهامات شده‌اند یکی عدم تبیین و تعریف «مرجع صلاحیت‌دار بین‌المللی» در بند ۲ ماده ۴ آن و موکول کردن تعریف و تشکیل آن به اولین مجمع دولت‌های عضو در آینده است که مسئولیت خطیر و حساس راستی‌آزمایی مقررات معاهده را بر عهده خواهد داشت^{۳۹} و دیگری ماده ۱۸ است که در اصل برای رفع نگرانی اعضای سایر معاهدات از عدم

38. Competent International Authority

39. Caughley, T., & Mukhatzhanova, G., "Negotiation of a Nuclear Weapons Prohibition Treaty: Nuts and Bolts of the Ban", UNIDIR 2017, p. 33, Accessed March 26, 2020, Retrieved from <https://www.unidir.org/files/publications/pdfs/nuts-and-bolts-en-684.pdf>

تداخل تعهدات است. اما ذکر شرط «تعهداتی که در تطابق با این معاهده باشند»^{۴۰} در حقیقت موجب نگرانی فزاینده‌ای به‌ویژه از سوی کشورهای هسته‌ای و متحدان آن‌ها که عضو NPT هستند شده است.^{۴۱}

۳. مقایسه دو معاهده در راستای خلع سلاح هسته‌ای

مقایسه معاهدات بین‌المللی دامنه وسیعی دارد اما در اینجا با توجه به بحث اصلی مقاله که خلع سلاح هسته‌ای است، موضوعات مؤثر در این رابطه بررسی خواهد شد که شامل تعهدات خلع سلاحی اعضا در این معاهدات، سیستم راستی‌آزمایی و ضمانت اجرا است.

۳-۱. تعهدات خلع سلاحی اعضا

با توجه به اینکه ساختار NPT، دوگانه با مشارکت دو گروه مشخص از کشورهای دارای سلاح هسته‌ای و فاقد سلاح هسته‌ای است و همچنین در برخی از مفاد TPNW بین این دو گروه از کشورها تمایز وجود دارد، در اینجا نیز برای سهولت مقایسه، این تعهدات برای هر دو گروه از کشورها جداگانه بررسی می‌شود.

الف. تعهدات کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای

اصلی‌ترین تعهد کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای در رابطه با خلع سلاح هسته‌ای و عدم اشاعه سلاح‌های هسته‌ای در TPNW در ماده ۱ آن قرار دارد و در NPT در مواد ۲ و ۳ مقرر شده است. طرفداران TPNW معتقدند که مقررات این معاهده در این راستا توانسته برخی از نواقص و خلأهای NPT را رفع کند و به‌نوعی این معاهده، مکمل NPT است.^{۴۲} در هر دو معاهده، این کشورها از ساخت،^{۴۳} دریافت،^{۴۴} دستیابی،^{۴۵} کنترل مستقیم یا غیرمستقیم^{۴۶} و جستجو^{۴۷} یا دریافت کمک برای ساخت سلاح‌های هسته‌ای یا سایر وسایل انفجاری هسته‌ای منع شده‌اند. اما علاوه

40. Those obligations are consistent with the Treaty

41. Rietiker Daniel & Mohr Manfred, *op.cit.*, p. 42.

42. Egeland Kjolvi, Craff Hugo Torbjoran & Others, "The Nuclear Weapons Ban Treaty and the Non-Proliferation Regime", *Norwegian Academy of International Law*, Article in Medicine Conflict and Survival June 2018, p. 9. DOI: 10.1080/13623699.2018.1483878. Accessed March 30, 2020. Available in: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13623699.2018.1483878>

43. Manufacture

44. Receive

45. Acquire

46. Control directly or indirectly

47. Seek

بر این اقدامات در TPNW چند ممنوعیت اساسی و مهم نیز که سال‌ها در قلمرو NPT مورد بحث بود نیز اضافه شد. از جمله اینکه کشورهای عضو طبق بند ۷ ماده ۱ آن از استقرار،^{۴۸} نصب^{۴۹} و گسترش^{۵۰} هر نوع سلاح هسته‌ای در خاک خود یا قلمرو تحت صلاحیت خویش منع شده‌اند. این مسئله یکی از اساسی‌ترین اختلافات آمریکا و شوروی سابق به هنگام انعقاد پیمان NPT بود که برای چندین سال تهیه پیش‌نویس این معاهده را به تأخیر انداخت و بیشتر ناشی از هراس بلوک شرق از استقرار سلاح‌های هسته‌ای آمریکا در خاک کشورهای اروپایی در قالب اتحادیه‌های نظامی همچون ناتو^{۵۱} بود که در نهایت نیز این موضوع با پافشاری کشورهای غربی و اعضای ناتو در NPT مسکوت گذاشته شد.^{۵۲} اما این مسئله در TPNW صراحتاً ممنوع شد و همین امر موجب شد که تمامی اعضای ناتو و متحدان امنیتی کشورهای دارای سلاح هسته‌ای (زیر حمایت چتر هسته‌ای) قادر به پیوستن بدان نباشند. در هر دو معاهده، دریافت سلاح‌های هسته‌ای منع شده است اما در TPNW طی بندهای ۲ و ۳ ماده ۱ آن، دریافت به منظور انتقال (ترانزیت) نیز منع شده است که این خود نیز بحث‌های زیادی در رابطه با عبور و مرور کشتی‌ها و هواپیماهای دارای سلاح هسته‌ای از قلمرو سرزمینی کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای ایجاد کرده است. همچنین در NPT بحث ممنوعیت دریافت کمک به منظور ساخت و دستیابی به سلاح‌های هسته‌ای مطرح بوده است اما در TPNW این موضوع، ممنوعیت هر نوع کمکی را به هر کسی که سعی در انجام موارد منع‌شده داشته باشد دربر می‌گیرد. این مسئله همانند بحث ترانزیت، سؤالات عدیده‌ای را در رابطه با همکاری‌های نظامی و دفاعی کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای با کشورهای دارای سلاح هسته‌ای مطرح کرده است که بیانیه‌های وزارت خارجه کشورهای مانند سوئد، سوئیس و نروژ حاوی چنین نگرانی‌هایی بود.^{۵۳}

همچنین TPNW توسعه،^{۵۴} نگهداری،^{۵۵} ذخیره،^{۵۶} کاربرد،^{۵۷} تهدید^{۵۸} و آزمایش^{۵۹} سلاح‌های

48. Stationing

49. Installation

50. Deployment

51. North Atlantic Treaty Organization (NATO)

سازمان پیمان آتلانتیک شمالی

52. فلسفی؛ همان، صص ۹-۱۲.

53. Carlson, John, "Is the NPT Still Relevant? – How to Progress the NPT's Disarmament Provisions", 2019, *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, p. 109. 2:1, 97-113, DOI: 10.1080/25751654.2019.1611187, Accessed March 27, 2020. Available in: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/25751654.2019.1611187>.

54. Develop

55. Possess

56. Stockpile

57. Use

58. Threaten

59. Testing

هسته‌ای را نیز منع کرده است که با توجه به ماهیت آن‌ها در بخش تعهدات کشورهای دارای سلاح هسته‌ای بدان اشاره خواهد شد. ولی در قسمت منع آزمایش‌های هسته‌ای که در بند ۱ ماده ۱ برای همه اعضا آمده است، ابهاماتی درباره نحوه تعامل آن با معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای (CTBT) که در ۱۹۹۶ تهیه شده وجود دارد. اگرچه CTBT هنوز لازم‌الاجرا نشده است، دبیرخانه فنی سازمان این معاهده تأسیس شده و در حال فعالیت در وین اتریش است.^{۶۰} همچنین در TPNW فقط به ذکر کلمه عدم انجام آزمایش‌های هسته‌ای اکتفا شده و اشاره‌ای به سایر موارد که نیازی به انفجار هسته‌ای ندارند مانند آزمایش‌های فرعی یا سرد^{۶۱} یا شبیه‌سازی‌های رایانه‌ای^{۶۲} نشده است در حالی که این دو گونه آزمایش طبق CTBT منع نشده‌اند.^{۶۳} چه در NPT و چه در TPNW اشاره‌ای به ممنوعیت تأمین مالی فعالیت‌های هسته‌ای مرتبط با سلاح‌های هسته‌ای نشده است. این از مواردی بود که ارگان‌های غیردولتی و طرفداران صلح به هنگام تدوین TPNW مطرح کرده بودند اما به دلیل جنبه‌های مختلف سرمایه‌گذاری‌های مالی و پیچیدگی‌های خاص آن مورد موافقت قرار نگرفت.^{۶۴} البته طرفداران TPNW معتقدند که این جنبه از فعالیت‌های هسته‌ای می‌تواند زیر عنوان ممنوعیت هر نوع کمک،^{۶۵} تشویق^{۶۶} یا ترغیب،^{۶۷} به هر کس و به هر نحو در جهت انجام فعالیت‌های منع شده که در بند ۵ ماده ۱ آمده است قرار بگیرد و نگرانی‌ای از این بابت وجود ندارد.^{۶۸} این موارد در NPT ذکر نشده است. اما همین عبارت‌ها خود موجب اظهار نگرانی از وسعت قلمرو آن‌ها و تداخل در سایر تعهدات و تعاملات بین‌المللی شده است.^{۶۹}

ب. تعهدات کشورهای دارای سلاح هسته‌ای

اصلی‌ترین وجه تمایز TPNW با NPT و انگیزه اصلی تدوین چنین معاهده‌ای، در نوع تعهداتی

۶۰. برای لازم‌الاجرا شدن این معاهده باید تمامی کشورهای موجود در ضمیمه ۲ اسناد تصویب آن را تودیع کنند. کشورهای فهرست شده در ضمیمه ۲ کشورهایی هستند که در خلال سال‌های ۱۹۹۴ تا ۱۹۹۶ در مذاکرات حضور داشتند و ۴۴ کشور هستند. از این تعداد هنوز هشت کشور آن را تصویب نکرده‌اند. این هشت کشور عبارت‌اند از: چین، مصر، ایران، اسرائیل، ایالات متحده، هند، کره شمالی و پاکستان که سه کشور اخیر حتی معاهده را امضا نیز نکرده‌اند.

61. Sub-Critical Tests

62. Computer-Simulated Tests

63. Caughley, T, & Mukhatzhanova, G, *op.cit.*, p. 7.

64. Rietiker Daniel & Mohr Manfred, *op.cit.*, p. 15.

65. Assist

66. Encourage

67. Induce

68. I bid

69. Carlson, John, *op.cit.*, pp. 110-112.

است که برای کشورهای دارای سلاح هسته‌ای در نظر گرفته شده است و آن‌ها را در نهایت از داشتن این گونه سلاح‌ها منع کرده است. واقعیت آن است که به دلیل عدم تعیین زمان خاصی برای نیل به خلع سلاح هسته‌ای در NPT، این کشورها از اجازه موقت دارا بودن سلاح‌های هسته‌ای به‌عنوان حق مشروع خود یاد می‌کنند و بر ادامه آن تأکید دارند؛^{۷۰} تا جایی که نماینده روسیه در بیان مخالفت خود با مذاکرات مقدماتی تهیه پیش‌نویس قطعنامه مربوط به TPNW در کمیته اول مجمع عمومی سازمان ملل بیان داشت:

«پیامدهای منفی چنین امری در TPNW برای بقا و جامعیت NPT فاجعه‌بار خواهد بود. بگذارید برای کسانی که به دلایلی می‌خواهند چشم‌هایشان را بر روی واقعیت ببندند، یادآوری کنم که طبق NPT پنج کشور دارای حق مطلق مشروع برای دارا بودن سلاح‌های هسته‌ای هستند و همه اعضای NPT آن را امضا کرده‌اند و پارلمان‌های آن‌ها آن را تصویب کرده‌اند».^{۷۱}

اما طبق ماده ۴ TPNW، کشور دارای سلاح هسته‌ای باید طی فرصت دوماهه، برنامه عملی خود برای برچیدن سلاح‌های هسته‌ای را به مقام بین‌المللی صلاحیت‌داری که بر اساس معاهده تشکیل خواهد شد اعلام کند و این برنامه در مجمع کشورهای عضو بررسی خواهد شد و بر اساس آن، جدول زمان‌بندی برای آن کشور تهیه خواهد شد که طبق آن جدول می‌بایست همه سلاح‌های هسته‌ای آن کشور امحا شوند. بدین ترتیب در نهایت در قالب TPNW برای هیچ کشوری حق برخورداری از سلاح‌های هسته‌ای به رسمیت شناخته نشده است و به تبع این اصل، طبق ماده ۱ توسعه، ذخیره کردن و دارا بودن سلاح‌های هسته‌ای ممنوع شده است که در NPT این موارد وجود ندارد. البته ناگفته نماند که مفهوم عدم توسعه می‌تواند مباحث زیادی از جمله ممنوعیت هرنوع برنامه‌ریزی، آمادگی، تحقیق و آماده‌سازی برای ذخیره یا کاربرد را نیز در بر بگیرد.^{۷۲}

اما یکی دیگر از نوآوری‌های TPNW در مقایسه با NPT در بند ۴ ماده ۱ قرار دارد؛ آنجا که این معاهده هر نوع کاربرد یا تهدید به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای را ممنوع می‌کند. با وجود آنکه به نظر می‌رسد این دو امر، مشابه و در یک راستا هستند، دو هدف متفاوت را از نظر تدوین کنندگان معاهده دنبال می‌کنند. در باره ممنوعیت کاربرد سلاح‌های هسته‌ای اهداف بشردوستانه مدنظر قرار داشته‌اند. در واقع حامیان معاهده، آرزوی بیست ساله ممنوعیت کاربرد سلاح‌های

70. Ritchie, N. "Waiting for Kant: Devaluing and Delegitimizing Nuclear Weapons". 2014, *International Affairs* 90 (3): 601–623. doi:10.1111/inta.2014.90.issue. Accessed March 27, 2020. Available in: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1468-2346.12129>

71. UN Doc, Russia. 2016. Statement to the UN General Assembly First Committee. New York, October 27. A/C.1/71/PV.22.

72. Krutzsch, W. 2014. "Article 1: General Obligations". In *A Commentary on the Chemical Weapons Convention*, edited by W. Krutzsch, E. Myjer, and R. Trapp. Oxford: Oxford University Press. p. 65.

هسته‌ای را که از هنگام صدور رأی مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری راجع به مشروعیت کاربرد یا تهدید به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای در ژوئیه ۱۹۹۶^{۷۳} مورد درخواست اکثر اعضای سازمان ملل متحد بود، برآورده کردند^{۷۴} و این امر در مطابقت با انگیزه اولیه تهیه چنین معاهده‌ای در پرتو حقوق بین‌الملل بشردوستانه بوده است. اما ممنوعیت تهدید به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای، ورای بحث حقوق بشردوستانه است و به نظر می‌رسد در این امر تضعیف پایه‌های نظریه بازدارندگی و بازداشتن کشورها از توسل بدان مدنظر بوده است.^{۷۵}

۲-۳. سیستم راستی‌آزمایی

در این بخش نیز برای تبیین مسئله، تقسیم دوگانه کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای و دارای سلاح هسته‌ای لازم است.

الف. کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای

در این قسمت دو معاهده تا حدودی مشابه یکدیگر هستند؛ بدین معنی که کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای طبق ماده ۳ NPT متعهد شدند که موضوع فعالیت‌های هسته‌ای خود را با انعقاد قراردادهای (پادمان‌های نظارتی)^{۷۶} تحت نظارت آژانس بین‌المللی انرژی اتمی^{۷۷} قرار دهند. با وجود وجود این، در دهه ۹۰ میلادی با آشکار شدن برنامه‌های هسته‌ای پنهانی عراق و کره شمالی،

73. ICJ Reports, Advisory Opinion on Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (July 1996).

74. برای مطالعه بیشتر، ن.ک: محمدرضایی بیگدلی و همکاران؛ «آراء و نظریات مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری»، جلد دوم (۲۰۰۰-۱۹۸۷)، چاپ دوم، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۲؛ حجت سلیمی ترکمانی؛ «جرم‌انگاری کاربرد سلاح‌های هسته‌ای در چارچوب حقوق بین‌الملل بشردوستانه در حال ظهور»، مجله پژوهش حقوق کیفری، سال اول، شماره ۱، پاییز ۱۳۹۱.

- ساعد، نادر و ایچ اف پتربکراچ؛ «دیوان جهانی و سلاح‌های هسته‌ای»، نادر ساعد و بکراچ اف پتر؛ مجله راهبرد، شماره ۳۱۶، تابستان ۱۳۸۱؛ جمشید ممتاز؛ «مشروعیت کاربرد سلاح‌های هسته‌ای در حقوق بین‌الملل عمومی»، مجله سیاست دفاعی، شماره ۲۵، زمستان ۱۳۷۷؛ میرشهبیز شافع؛ کاربرد سلاح هسته‌ای از نگاه حقوق بین‌الملل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، بهار ۱۳۷۶؛ الناز نساری؛ تحول حقوق بین‌الملل ناظر بر تهدید به توسل به سلاح هسته‌ای پس از رأی مشورتی ۸ ژوئیه ۱۹۹۶ دیوان بین‌المللی دادگستری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی، شهریور ۱۳۹۰؛ محمد ذنوبی؛ ابعاد حقوقی تهدید یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای در وضعیت دفاع مشروع، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه شیراز، واحد بین‌الملل، خرداد ۱۳۹۵؛ حجت سلیمی ترکمانی؛ کاربرد سلاح‌های هسته‌ای به مثابه جنایت جنگی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی، شهریور ۱۳۸۷.

75. Rietiker Daniel & Mohr Manfred, *op.cit.*, p. 14.

76. INFCIRC/153

77. International Atomic Energy Agency (IAEA)

اعضای NPT به‌ویژه کشورهای دارای سلاح هسته‌ای، پادمان‌های نظارتی آژانس را کافی ندانستند و نظارت‌های بیشتری را خواستار شدند که این تلاش‌ها در ۱۹۹۷ منجر به تهیه سند دیگری^{۷۸} به نام پروتکل الحاقی^{۷۹} به پادمان نظارتی آژانس شد که حاوی نظارت‌ها و مقررات بیشتری بود اما پذیرش آن برای کشورهای عضو، اختیاری بود و تا کنون ۱۳۶ کشور آن را به اجرا درآورده‌اند.^{۸۰} در TPNW نیز این مقررات برای کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای معتبر هستند زیرا طبق ماده ۳ آن اعضا ملزم‌اند حداقل استانداردهای نظارتی آژانس را که همان پادمان نظارتی اجباری NPT است رعایت کنند و در اینجا نیز اعضا، اجباری به پذیرش پروتکل الحاقی ندارند اما این رویکرد TPNW مورد انتقاد قرار گرفته است. مخالفان آن اظهار می‌دارند پیوستن به پروتکل الحاقی جزو اهداف برنامه‌ریزی‌شده در راستای نیل به خلع سلاح هسته‌ای در سند پایانی کنفرانس بازنگری ۲۰۱۰ NPT بوده که با اجماع به تصویب رسیده است^{۸۱} و برای رسیدن به هدف جهان عاری از سلاح هسته‌ای، اجرای آن ضروری است زیرا به نظر آن‌ها اگر کشورهای دارای سلاح هسته‌ای گمان داشته باشند که کشورهای هسته‌ای دیگری به دلیل نظارت‌های کمتر در حال ظهور هستند هیچ‌گاه سلاح‌های خود را تسلیم نخواهند کرد. از این‌رو اجبار به الحاق به پروتکل الحاقی از ملزومات یک معاهده خلع سلاح هسته‌ای است.^{۸۲} به نظر می‌رسد این ایراد بر TPNW وارد باشد زیرا تجربه پنجاه ساله نظارت آژانس به‌ویژه در دوران اخیر ثابت کرده است که پادمان‌های نظارتی اولیه از آن درجه از صلاحیت و ظرفیت حقوقی و قدرت الزام‌آور کافی برای کمک به آژانس در راستای راستی‌آزمایی همه فعالیت‌های هسته‌ای کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای در قلمرو خود برخوردار نیستند و اگر هم آژانس در مواردی مانند پرونده هسته‌ای ایران (که عضو پروتکل الحاقی نیست) ورود پیدا کرده و گزارش‌هایی را حاوی رسیدگی و راستی‌آزمایی تمامی فعالیت‌های هسته‌ای (اعلام‌شده و اعلام‌نشده یا دارای ابعاد احتمالی نظامی) بیان داشته، از صلاحیت و قدرت قانونی خود تخطی کرده است و این امر نباید تبدیل به رویه شود.^{۸۳} در نتیجه انتظار این بود که در TPNW با توجه به حساسیت موضوع امحای سلاح‌های هسته‌ای، به این مسئله نیز بیشتر توجه شود و ابهامات مربوط به استانداردهای مختلف عدم پایبندی در NPT در اینجا تکرار نشود زیرا تجربه عراق در دهه ۹۰ میلادی نشان از سکوت یا ناکافی بودن

78. INFCIRC/540

79. Additional Protocol

80. <https://www.iaea.org/topics/additional-protocol>. Accessed March 26, 2020.

81. 2010 NPT Review Conference Conclusions, Action 30.

82. Carlson, J., "Nuclear Weapon Prohibition Treaty: A Safeguards Debacle". *Trust and Verify* (158), Autumn. 2018b. Available in: <http://www.vertic.org/media/assets/TV/TV158.pdf> Accessed March 26, 2020.

۸۳. دانیل جویئر؛ برنامه هسته‌ای ایران و حقوق بین‌الملل از تقابل تا توافق، ترجمه: سیدحسین سادات میدانی و همکاران، وزارت امور خارجه، ۱۳۹۶، ص ۱۹۸.

پادمان‌های نظارتی داشت و تجربه ایران بین سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۰۳ نیز نشان از ابهام و یکسان‌نبودن معیارهای عدم پایبندی در موارد مشابه با یکدیگر داشت که موجب مشکلات، بحث‌ها و درگیری‌های سیاسی فراوانی شد.^{۸۴}

ب. کشورهای دارای سلاح هسته‌ای

این معاهدات در این قسمت، تفاوت عمده‌ای با یکدیگر دارند زیرا در NPT کشورهای دارای سلاح هسته‌ای تعهدی در این رابطه ندارند مگر آنکه خود داوطلبانه فعالیت‌های هسته‌ای صلح‌آمیز خود را تحت نظارت آژانس قرار بدهند. اما در TPNW این نظارت به لحاظ قانونی برای تأیید امحای سلاح‌های هسته‌ای وجود دارد و باید اعمال شود ولی مرجع راستی‌آزمایی آن مشخص نشده است و شکل‌گیری و نحوه عملکرد آن طبق ماده ۴ تحت عنوان «مرجع صلاحیت‌دار بین‌المللی» به مجمع کشورهای عضو که یک سال بعد از لازم‌الاجرا شدن معاهده تشکیل خواهد شد، واگذار شده است. شاید گفته شود که TPNW نیز همانند NPT می‌توانست از وجود آژانس بهره‌برداری و برای سیستم راستی‌آزمایی نهایی خود از آن استفاده کند اما باید گفت که آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به لحاظ سیاسی، فنی و عملکردی دارای محدودیت‌هایی است که برای منظور TPNW مناسب نیست؛ از جمله آنکه در شورای حکام آژانس، کشورهای دارای سلاح هسته‌ای و متحدان آن‌ها حائز اکثریت هستند و این شورا، هم از نظر اساسنامه و هم به لحاظ پذیرش مشروعیت کشورهای دارای سلاح هسته‌ای، قادر به انجام وظیفه تحت عنوان بازوی راستی‌آزمایی TPNW نیست و به این مسئله این را نیز باید افزود که مرجع نهایی برای اجرای تصمیمات آژانس، همان‌گونه که در ادامه خواهد آمد، شورای امنیت سازمان ملل است که اعضای اصلی آن همان اعضای دارای سلاح هسته‌ای NPT هستند.^{۸۵}

۳-۳. ضمانت اجرا

در هر دو معاهده، اشاره صریح مشخصی به نهادی بین‌المللی برای ضمانت اجرای تعهدات آن‌ها نشده است. اما در NPT، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (البته با رعایت پادمان‌های بین آژانس و اعضا) مسئول راستی‌آزمایی تعهدات اعضای فاقد سلاح هسته‌ای است (اعضای دارای سلاح هسته‌ای خارج از نظارت آژانس قرار دارند و ستون اصلی معاهده نیز تعهدات اعضای فاقد سلاح هسته‌ای

۸۴. پیشین.

85. Tamara Patton, Sébastien Philippe & Zia Mian, (2019), "Fit for Purpose: An Evolutionary Strategy for the Implementation and Verification of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons", *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 2:2, 387-409, p. 403 DOI: 10.1080/25751654.2019.1666699. Available in: <http://www.tandfonline.com/loi/rpnd20>. Accessed March 26, 2020.

است) و در ماده ۳ (بند ۴) اساسنامه آژانس آمده است «چنانچه در ارتباط با فعالیت‌های آژانس، مسائلی مطرح شود که در صلاحیت شورای امنیت ملل متحد قرار دارد، آژانس باید شورای امنیت را به‌عنوان مسئول حفظ صلح و امنیت بین‌المللی از آن مطلع کند».^{۸۶} همچنین طبق ماده ۱۲ اساسنامه نیز چنانچه در جریان بازرسی، بازرسان آژانس دریافتند که فعالیت‌های هسته‌ای یک دولت عضو، یا به منظور اهداف نظامی پذیرفته است یا اینکه منطبق با شرایط و مفاد پادمان منعده با دولت مذکور نیست، باید هرگونه عدم پایداری را به مدیرکل گزارش کنند و وی موارد گزارش شده را به شورای حکام ارسال خواهد داشت. شورای حکام از دولت یا دولت‌های مورد بازرسی درخواست خواهد کرد که موارد عدم پایداری را اصلاح کنند و شورای حکام باید این عدم پایداری را به دولت‌های عضو، شورای امنیت و مجمع عمومی ملل متحد گزارش کند.^{۸۷} لزوم گزارش‌دهی به شورای امنیت در ماده ۳ موافقت‌نامه همکاری سازمان ملل متحد و آژانس^{۸۸} نیز آمده است و از همه مهم‌تر، این امر در قراردادهای پادمان میان آژانس و اعضای فاقد سلاح هسته‌ای NPT همانند مواد ۱۹ و ۲۲ موافقت‌نامه ایران و آژانس ذکر شده و حتی تأکید شده است که این مسئله از موارد اختیار صلاح‌دیدگی آژانس است و قابل ارجاع به داوری برای حل اختلاف نیست و دقیقاً همین موارد، اساس حقوقی ارجاع پرونده هسته‌ای ایران به شورای امنیت از سوی شورای حکام آژانس در ۲۰۰۶ بوده است.^{۸۹} البته در این رابطه باید بین نقض‌های صرفاً فنی پادمان و دستورالعمل‌های اجرایی آژانس با نقض اساسی مقررات NPT تفاوت قائل شد. برخی از کارشناسان معتقدند که ایران در ۲۰۰۳ فقط برخی موارد فنی پادمان را نقض کرد که به استناد گزارش دبیرکل آژانس در ۲۰۰۸ همه این نقض‌ها برطرف شدند. از این‌رو ارسال پرونده هسته‌ای ایران به شورای امنیت و حتی ورود شورای امنیت در این پرونده، ذاتاً غیرقانونی و بر اساس تفسیر اشتباه شورای حکام آژانس از مفهوم عدم پایداری در NPT بوده است.^{۹۰}

بدین ترتیب در NPT در صورت مشاهده عدم پایداری عضو مربوطه (که همیشه یک کشور فاقد سلاح هسته‌ای است) و اصرار آژانس به وجود نقض مکرر، در نهایت این شورای امنیت ملل متحد است که باید به مسئله رسیدگی کند، همان‌گونه که در عمل نیز رخ داده است. حتی در ماده ۱۰ NPT برای امکان خروج از معاهده، لزوم تسلیم یادداشت به شورای امنیت سازمان ملل

86. Article 3 of Statute of International Atomic Energy Agency

۸۷. سادات میدانی، سیدحسین؛ «اختلافات آژانس بین‌المللی انرژی اتمی با ایران در پرونده هسته‌ای از دیدگاه حقوق بین‌الملل»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، شماره ۵۴، بهار و تابستان ۱۳۹۵، صص ۲۳۱-۲۳۰.

88. Article 3 of of the Agency's Agreements with the United Nations. Available in: <https://www.iaea.org/publications/documents/infcircs/texts-agencys-agreements-united-nations>. Accessed September 15, 2020.

۸۹. سادات میدانی؛ همان، صص ۲۳۵-۲۳۴.

۹۰. جوینر؛ همان، صص ۲۱۰-۲۰۷.

متحد ذکر شده است و این فرض تقویت می‌شود که در نهایت، مرجع اصلی تصمیم‌گیری در این رابطه، شورای امنیت است^{۹۱} زیرا این پیمان رابطه مستقیمی با صلح و امنیت بین‌المللی دارد. TPNW نیز در رابطه با کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای پیرو NPT بوده و این کشورها را ملزم به پایبندی به پادمان‌های آژانس می‌کند که در نهایت به طریق اولی، ضمانت اجرای آن بر عهده شورای امنیت خواهد بود. اما مسئله اساسی در این معاهده، نظارت، راستی‌آزمایی و ضمانت اجرای تعهدات کشورهای دارای سلاح هسته‌ای است زیرا اصلی‌ترین هدف این معاهده که امحای سلاح‌های هسته‌ای است در گرو ایفای تعهدات کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای است. در این رابطه، دو مسئله مهم مطرح است: اولاً همه کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای مخالفت خود را با این معاهده اعلام کرده‌اند و ثانیاً به فرض عضویت کشورهای دارای سلاح هسته‌ای، هنوز نظام راستی‌آزمایی و ضمانت اجرایی این معاهده برای امحای سلاح‌های هسته‌ای مشخص و تعیین نشده و همه سازوکارهای اجرایی آن به مجمع دولت‌های عضو واگذار شده که هنوز تشکیل نشده است و تصور اینکه ابزار اجرایی این سازوکار چگونه باید باشد یا با توجه به فقدان مرجع مقتدر فراملی در جامعه بین‌المللی و با توجه به اصل برابری حاکمیت‌ها چگونه می‌تواند به وظایف خویش عمل کند، سخت است مگر آنکه همه اعضای دائم شورای امنیت که همان کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای NPT هستند عضو TPNW نیز بشوند که می‌توان به همان سیاق، ضمانت اجرای شورای امنیت را که دارای صلاحیت اجرایی فراملی است برای این معاهده نیز متصور شد.

۴. برهم‌کنش دو معاهده در راستای خلع سلاح هسته‌ای

بیشترین نگرانی و مخالفت صورت‌گرفته در برابر TPNW به‌زعم مخالفان، مربوط به نقش این معاهده در تضعیف NPT و ایجاد دودستگی در جامعه بین‌المللی در جهت خلع سلاح هسته‌ای بوده است.^{۹۲} البته حامیان TPNW نیز این موارد را رد کرده و اظهار داشته‌اند که این معاهده در جهت تقویت هنجارهای قانونی و اخلاقی در راستای مشروعیت‌زدایی و تقدس‌زدایی از سلاح‌های هسته‌ای تهیه شده است و کمترین اثر آن افزایش فشارهای حقوقی و اخلاقی بر

۹۱. سرتیپی، حسین و علی‌رضا حجت‌زاده؛ حقوق امنیت هسته‌ای: بررسی رویکرد نظام عدم اشاعه هسته‌ای، میزان، ۱۳۹۲، ص ۱۵۸.

92. Hamel-Green, Michael, "The Nuclear Ban Treaty and 2018 Disarmament Forums: An Initial Impact Assessment", *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 1:2, pp. 436-463, p. 441, DOI: 10.1080/25751654.2018.1516493, Available in: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/25751654.2018.1516493>. Accessed March 27, 2020.

کشورهای دارای سلاح هسته‌ای در راستای خلع سلاح هسته‌ای است.^{۹۳} اکثر این بحث‌ها حول چند محور شکل گرفته‌اند که NPT و آینده‌اش نقطه مرکزی آن است. در اینجا این پیش‌بینی‌ها و نظرات در دو قسمت مخالفان و موافقان TPNW بررسی می‌شود.

۱-۴. مخالفان TPNW

کشورهای دارای سلاح هسته‌ای از هنگام نخستین جرقه‌های انعقاد چنین معاهده‌ای، سخت با آن مخالفت کرده بودند و با تحریم مذاکرات و عدم امضای معاهده، عدم رضایت خود را از آن بروز دادند.^{۹۴} مخالفان معاهده معتقدند طراحان معاهده، توجهی به نظریه بازدارندگی^{۹۵} و کارکردهای آن در سطح روابط بین‌الملل^{۹۶} و تبعات سیاسی و نظامی آن نداشته و در حقیقت هیچ جانشینی برای آن تعیین نکرده‌اند. به نظر این کشورها باید قبول کرد که بازدارندگی نقش بسزایی در توقف حملات هسته‌ای داشته است.^{۹۷} در حقیقت، سلاح‌ها و منافع امنیتی کشورهای دارای سلاح هسته‌ای با یکدیگر درهم تنیده شده است و اگر خلع سلاح هسته‌ای از معضلات امنیتی جداگانه همانند TPNW بررسی شود ممکن است دنیا را بی‌ثبات‌تر نیز بکند.^{۹۸} افکار عمومی در کشورهای دارای سلاح هسته‌ای نیز تا حد زیادی از نظریه بازدارندگی و وجود سلاح‌های هسته‌ای برای حفظ کیان کشور دفاع می‌کنند و این، کار را برای دولتمردان در جهت ترک این نظریه سخت‌تر می‌کند.^{۹۹، ۱۰۰} از این‌رو رفع نگرانی‌های امنیتی کشورهای دارای سلاح

93. Kurosawa, Mitsuru, "Stigmatizing and Delegitimizing Nuclear Weapons", *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 2018, p. 44. 1:1, 32-48, DOI: 10.1080/25751654.2017.1419453. Available in: <https://doi.org/10.1080/25751654.2017.1419453>. Accessed March 27, 2020.

94. Unite Nations, "On behalf of France, the UK, and the United States, France delivered and explanation of the vote against UN Resolution L.41. Please see (France, United Kingdom & United States, Explanation of Vote", (New York: Statement, 2016), Accessed February 15, 2019. <http://www.icanw.org/wp-content/uploads/2016/10/France-UK-AND-US-EOV.pdf>.

95. Nuclear Deterrence Doctrine

96. برای مطالعه بیشتر، ن.ک: محمدحسن دریایی؛ «خلع سلاح هسته‌ای در تئوری‌های مختلف روابط بین‌الملل»، *مجله سیاست خارجی*، سال بیست‌ودوم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۷، صص ۱۰۳۰-۱۰۰۵، قابل دسترس: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/432462>, Accessed February 15, 2019.

همچنین، ن.ک: گری کالین؛ *سلاح جنگ‌افروز نیست: سیاست، استراتژی و فناوری نظامی*، ترجمه: احمد علیخانی، دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران، ۱۳۷۸.

97. Perkovich, George, "The Nuclear Ban Treaty What Would Follow"? *Carnegie Endowment for International Peace*. 2019. Accessed February 15, 2019. <http://www.carnegieendowment.org>

98. Onderco, Michal, "Why Nuclear Weapon Ban Treaty Is Unlikely to Fulfil Its Promise", *Global Affairs*, 3:4-5, pp. 391-404, p. 395. DOI: 10.1080/23340460.2017.1409082 <https://doi.org/10.1080/23340460.2017.1409082>. Accessed March 26, 2020.

99. Grice, A. Trident: "Majority of Britons Back Keeping Nuclear Weapons Programme, Poll Shows". (2016). Retrieved from <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/trident-majority-of-britons-back-keeping-nuclear-weapons-programme-poll-shows-a6831376.html>. Accessed March 27, 2020.

100. ICJ Reports, Advisory Opinion, 1996, para. 105.

هسته‌ای و متحدان آن‌ها پیش‌نیاز اولیه انعقاد هر نوع معاهده‌ای در ارتباط با حذف سلاح‌های هسته‌ای است و بدون آن نمی‌توان امیدوی به آینده معاهداتی از این دست داشت.^{۱۰۱}

مخالفان معاهده معتقدند به فرض رفع نگرانی‌های امنیتی و توافق بر سر خلع سلاح هسته‌ای، TPNW فاقد سازوکار مناسب برای انجام خلع سلاح هسته‌ای است و ضعف‌های عدیده‌ای دارد.^{۱۰۲} این معاهده در متن خود فاقد مرجعی بین‌المللی برای راستی‌آزمایی اقدامات اعضا است و تعریف آن را به مجمع کشورهای عضو محول می‌کند. حتی در صورت وجود سیستم راستی‌آزمایی، TPNW فاقد ضمانت اجرا است؛ یعنی به فرض اثبات تخلف یکی از اعضا مشخص نیست که سازوکار پاسخ‌گویی به چنین تخلفی چگونه است. نبود ضمانت اجرا در چنین معاهده مهمی که با آینده و کیان بشریت سروکار دارد می‌تواند موجب عدم اعتماد اعضا به مقررات معاهده و عدم تمایل به اجرای مقررات آن شود.^{۱۰۳}

همچنین مخالفان اظهار داشته‌اند که این معاهده تمامی تلاش‌های صورت گرفته را از ۱۹۴۶ تا به حال در این زمینه، شامل تصویب اساسنامه سازمان بین‌المللی انرژی اتمی (۱۹۵۷)، انعقاد پیمان NPT (۱۹۶۸) و شروع موافقت‌نامه‌های تحدید تسلیحات هسته‌ای قدرت‌های بزرگ از ۱۹۷۲ تحت تأثیر قرار داده و ادامه این مسیر را با چالش بزرگی مواجه کرده است از جمله آنکه کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای در قالب کنفرانس‌های بازنگری ۲۰۰۰ و ۲۰۱۰ NPT (تصویب ۱۳ گام عملی در ۲۰۰۰ و تأکید دوباره بر اجرای آن‌ها در ۲۰۱۰) تعهدات مهمی را در جهت خلع سلاح هسته‌ای بر کشورهای دارای این سلاح‌ها دیکته کرده بودند. اگرچه گام‌های کشورهای دارای سلاح هسته‌ای در این مسیر کند و با تعلل بوده است، در هر حال در چهارچوب پیمان مهمی چون NPT آن‌ها برای نخستین بار متعهد به عملی کردن این تعهدات شده بودند.^{۱۰۴}

مخالفان معاهده معتقدند که تصویب TPNW خود موجب انشقاق و دو دستگی در میان کشورهای فاقد سلاح‌های هسته‌ای شد و در نتیجه از تمرکز و اتحاد حول محور NPT در راستای نیل به خلع سلاح هسته‌ای خواهد کاست؛ بدین صورت که این معاهده به‌جای آنکه مکمل و تبیین‌کننده برای NPT باشد، مخالف و متناقض با NPT شده است.^{۱۰۵} با وجود آنکه در مقدمه TPNW، لزوم تبعیت از NPT به‌عنوان نقطه ثقل تلاش‌های خلع‌سلاحی به‌صراحت بیان شده

101. Malert, David, "Biotechnology and International Security". London: Rowman and Littlefield. 2016. p. 38. & H.E.Mr. Nobushing Takamizawa, "Statement", (New York: United Nations, 2017), Accessed February 15, 2019, <http://statement.unmeetings.org/media2/14683256/japan.pdf>.

102. Manuel Francisco Herrera Almela (2018), "The Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons, Is It Really Necessary?" IEEE Opinion Documents, 104, pp. 1-18. Accessed April 22, 2019. <http://www.ieee.es/en>.

103. *Ibid.*

104. Perkovich, George. *op.cit.*, p. 20. <http://www.carnegieendowment.org>

105. Horowitz, L., "Beyond Pessimism: Why the Treaty on the Non-proliferation of nuclear Weapons Will Not Collapse". 2015, *Journal of Strategic Studies*, 38(1-2), pp. 126-158.

است، مسئله مهم اینجاست که ساختار این معاهده به‌طور کلی با ساختار دوقطبی NPT که شامل دو دسته از تعهدات متمایز شده است، متفاوت است و تطابقی با آن ندارد.^{۱۰۶}

به نظر مخالفان، این معاهده نه‌تنها اهرم فشاری بر کشورهای دارای سلاح هسته‌ای در راستای خلع سلاح نیست بلکه بالعکس منجر به از خط خارج شدن تلاش‌های صورت‌گرفته در این مسیر نیز خواهد شد و خطرناک است. این معاهده خود موجب اختلاف بین کشورهای اروپایی که حامی خلع سلاح هسته‌ای بودند و موجب تفرق آرا شده است.^{۱۰۷} از نظر آن‌ها، حامیان TPNW باید درک کنند که لازمه خلع سلاح هسته‌ای، وجود سیستم عدم اشاعه دقیق و شدید است زیرا کشورهای هسته‌ای باید اطمینان یابند که بعد از خلع سلاح هسته‌ای، هیچ کشور دیگری با سلاح هسته‌ای باقی نخواهد ماند و این اصل اساسی خلع سلاح هسته‌ای است و همچنین ناامیدی از مسیر گام به گام NPT دلیلی بر این نیست که این مسیر نادرست است.^{۱۰۸}

همچنین برخی از مخالفان میانه‌رو نظر دیگری ارائه کرده‌اند بدین صورت که با توجه به اینکه ممنوعیت کاربرد سلاح‌های هسته‌ای، پررنگ‌ترین عنصر و اساسی‌ترین پایه TPNW است زیرا در ۱۱ بند از مقدمه این معاهده به لزوم منع کاربرد سلاح‌های هسته‌ای اشاره شده است و در بند ۲ آن به‌صراحت بیان شده است که خلع سلاح هسته‌ای مطمئن‌ترین روش برای حصول از عدم کاربرد سلاح‌های هسته‌ای است و به‌نوعی فلسفه وجودی معاهده را اطمینان از عدم کاربرد سلاح‌های هسته‌ای ذکر کرده است و اساساً نخستین اندیشه پیشنهاد دهندگان این معاهده، جستجوی راهی برای عدم کاربرد دائمی سلاح‌های هسته‌ای بوده است، به همین دلیل اگر این معاهده فقط به مسئله ممنوعیت کاربرد و تهدید به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای می‌پرداخت می‌توانست به اجماع بیشتری در سطح جامعه بین‌المللی دست یابد.^{۱۰۹}

۲-۴. موافقان TPNW

حامیان TPNW تأکید می‌کنند که کشورهای دارای سلاح هسته‌ای تأخیر زیادی در فرآیند خلع سلاح در چهارچوب NPT به وجود آوردند و اجرای مصوبات کنفرانس‌های بازنگری ۲۰۰۰ و ۲۰۱۰ را مسکوت گذاشتند و شکست کنفرانس بازنگری ۲۰۱۵ بر سر قطعنامه خاورمیانه عاری از سلاح هسته‌ای، سرخوردگی زیادی برای کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای به همراه داشت و یک

106. Carlo Trezza, "The UN Nuclear Ban Treaty and the NPT Challenges", IAI Commentaries, 2017. 17/15. Accessed April 24, 2019, <http://www.iai.it/en>

107. Smetana, M., "Stuck on disarmament: The European Union and the 2015 NPT review conference". International Affairs, 2016, 92(1), pp. 137-152.

108. Carlson, John, *op.cit.*, pp. 109-111.

109. Herrera Almera, *op.cit.*

دهه زحمت در این رابطه را بر باد داد.^{۱۱۰} موافقان TPNW در پاسخ کسانی که بحث تضعیف NPT را به میان می‌کشند متذکر می‌شوند که این معاهده نه تنها NPT را تضعیف نمی‌کند بلکه آن را تقویت نیز می‌کند و در بحث عدم اشاعه در جاهایی همانند میزبانی سلاح‌های هسته‌ای توسط کشورهای فاقد سلاح‌های هسته‌ای، خلأ موجود در NPT را پر کرده و بحث ممنوعیت توسعه و همچنین ممنوعیت کمک در ساخت سلاح‌های هسته‌ای را مطرح کرده است.^{۱۱۱} دربارهٔ ادامهٔ تعهد به NPT به نظر آن‌ها کشورهای هسته‌ای نباید نگران باشند زیرا همان‌گونه که نیجریه^{۱۱۲} و مکزیک^{۱۱۳} در ۲۰۱۷ در مجمع عمومی سازمان ملل به نمایندگی از کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای اظهار داشتند، TPNW تعهد این کشورها به نظام عدم اشاعهٔ هسته‌ای و خلع سلاح هسته‌ای را محکم‌تر کرده است و اکنون به واسطهٔ هر دو معاهده، ملزم به رعایت آن هستند و به دو دلیل اصلی این کشورها همچنان از NPT حمایت می‌کنند: اولاً NPT بزرگ‌ترین مرکز همکاری هسته‌ای صلح‌آمیز و نقطهٔ ثقل نظام عدم اشاعهٔ هسته‌ای و مراقبت از آن است و همچنین در حال حاضر تنها معاهدهٔ الزام‌آور بین‌المللی است که مقرراتی راجع به خلع سلاح هسته‌ای دارد و کشورهای دارای سلاح هسته‌ای نیز عضو آن هستند.^{۱۱۴} اعضای TPNW بیان می‌کنند که بحث اصلی در اینجا این است که اگر منظور از تعهد به NPT تعهد به سیستم عدم اشاعهٔ سلاح‌های هسته‌ای و خلع سلاح هسته‌ای باشد، هیچ‌گونه مشکلی با آن ندارند و از گسترش آن حمایت می‌کنند، اما اگر مسئله این باشد که از NPT به‌عنوان ابزاری قانونی برای توجیه مشروعیت سلاح‌های هسته‌ای قدرت‌های هسته‌ای استفاده شود، معلوم است که TPNW موجب تضعیف آن خواهد شد؛ امری که قدرت‌های هسته‌ای نیز به‌خوبی بر آن واقفاند و دلیل اصلی مخالفت آن‌ها نیز همین مسئله است. این کشورها تأکید می‌کنند که TPNW سازوکار قانونی اجرای ماده ۶ NPT در راستای خلع سلاح هسته‌ای است. به نظر آن‌ها کشورهای هسته‌ای از همان زمان انعقاد NPT تمایلی به درج ماده ۶ در متن آن نداشتند و پیش‌نویس اولیهٔ NPT که توسط آمریکا و شوروی سابق تهیه شده بود، فاقد این ماده بود^{۱۱۵} و تنها فشار و اصرار

110. Potter, William C., "The Unfulfilled Promise of the 2015 NPT Review Conference", *Survival Global Politics and Strategy Journal*, Vol 58, 2016 Issue 1, pp.151-178. doi:10.1080/00396338.2016.1142144. Available in: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00396338.2016.1142144>. Accessed March 24, 2020.

111. Egeland Kjølv, Craff Hugo Torbjoran & Others, *op.cit.*, p. 9.

112. Nigeria. 2017. Statement to the UN General Assembly First Committee. New York, October 2. http://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora./1com/1com17/statements/2Oct_AfricanGroup.pdf. Accessed March 27, 2020.

113. Mexico. 2017. Statement to the UN General Assembly First Committee. New York, October 2. http://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora 750 /1com/1com17/statements/2Oct_NAC.pdf. Accessed March 27, 2020.

114. *Ibid.*

115. Shaker, M. I. 1980. "The Nuclear Non-Proliferation Treaty: Origin and Implementation", 1959-1979. Vol. II. London: Oceana.

کشورهای فاقد سلاح‌های هسته‌ای موجب درج آن شد ولی نتیجه به اندازه‌ای مبهم بود که برای همه قابل قبول نبود^{۱۱۶} و این ماده به‌خاطر ابهام ذاتی خود نتوانست منشأ اثری باشد و مشخص نمی‌کند که قدم بعدی برای نیل به خلع سلاح هسته‌ای چیست و هیچ‌گاه پیش‌بینی و زمان‌بندی خاصی برای آینده ندارد. به نظر این کشورها، TPNW یک گام در جهت اجرای ماده ۶ NPT است و در پیروی از آن در TPNW نیز هیچ تعریف خاصی از سلاح‌های هسته‌ای و انواع آن صورت نگرفته است تا از این نظر مشکلی برای مطابقت آن‌ها به وجود نیاید. ماده ۶ NPT سه هدف عمده دارد: مذاکره برای اتخاذ اقدامات مؤثر در راستای توقف هرچه سریع‌تر مسابقه تسلیحاتی، مذاکره برای اتخاذ اقدامات مؤثر در راستای خلع سلاح هسته‌ای و مذاکره برای اتخاذ اقدامات مؤثر در راستای انعقاد معاهده خلع سلاح عمومی.^{۱۱۷} موافقان TPNW اظهار می‌دارند که این معاهده در راستای عمل به تعهدات قسمت‌های ۱ و ۲ است و سؤال اینجاست که عدم شرکت کشورهای دارای سلاح‌های هسته‌ای و متحدان آن‌ها در مذاکرات TPNW چگونه با تعهدات آن‌ها طبق ماده ۶ NPT سازگاری دارد.^{۱۱۸} نماینده سوئد اعلام کرده بود که دقیقاً به همین علت در مذاکرات شرکت می‌کند.^{۱۱۹} کشورهای هسته‌ای حتی روند کاهش سلاح‌های هسته‌ای را که از زمان معاهدات تحدید تسلیحات هسته‌ای آغاز شده است آهسته‌تر کرده‌اند و بر نقش این سلاح‌ها در سیاست امنیتی خود بیشتر تأکید می‌کنند و هیچ نشانه‌ای از واگذاری یا کاهش سلاح‌های هسته‌ای مشاهده نمی‌شود.^{۱۲۰} بنابراین برای اجرایی کردن این گام‌ها، نیاز به هنجارسازی حقوقی جدیدی است که این امر با تصویب TPNW صورت گرفته است و TPNW در این مسیر نخستین گام است و هنوز تکمیل نشده است. در سایر معاهدات خلع‌سلاحی مربوط به سلاح‌های کشتار جمعی مانند معاهده منع سلاح‌های بیولوژیک (BWC)^{۱۲۱} و معاهده منع

116. Nystuen, G., and T. G. Hugo. 2014. "The Nuclear Non-Proliferation Treaty". In: *Nuclear Weapons under International Law*, edited by G. Nystuen, S. Casey-Maslen, and A. G. 770 Bersagel. Cambridge: Cambridge University Press.

117. Dunworth, T., "Pursuing "Effective Measures" Relating to Nuclear Disarmament". 685 *International Review of the Red Cross* 97 (899): 2015, pp. 601-619. p. 603. doi: 10.1017/S1816383116000151 Available in: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-review-of-the-red-cross/article>. Accessed March 27, 2020.

118. Wright, T., "Is Australia Violating the Non-Proliferation Treaty?", *The Interpreter*, March 23. <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/australia-violating-nonproliferation-treaty>. Accessed March 26, 2020.

119. Sweden. 2017. Statement to the Negotiating Conference of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. New York, July 7.

120. Hans M. Kristensen & Robert S. Norris, "Slowing Nuclear Weapon Reductions and Endless Nuclear Weapon Modernizations: A Challenge to the NPT", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 70:4, 2014, pp. 94-107, p. 106. DOI: 10.1177/0096340214540062, Available in: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1177/0096340214540062>. Accessed March 28, 2020.

121. Biological Weapons Convention (1972)

سلاح‌های شیمیایی (CWC)^{۱۲۲} نیز این امر صورت گرفته است که در ابتدا هنجار و بستر حقوقی فراهم شده و سپس به تدریج خلع سلاح انجام شده است و از این نظر تصویب TPNW امر جدیدی محسوب نمی‌شود.^{۱۲۳}

زمانی که این معاهده لازم‌الاجرا شود، هنجار جدیدی علیه سلاح‌های هسته‌ای خواهد بود و ابزار جدیدی در اختیار جامعه بین‌المللی برای فشار بر کشورهای هسته‌ای وجود خواهد داشت.^{۱۲۴} در مورد بازدارندگی هسته‌ای و نقش آن، طرفداران TPNW معتقدند که این معاهده ذاتاً با این نظریه که ۷۰ سال است در جهان سایه افکنده است ناسازگار است زیرا سیاست بازدارندگی نمی‌تواند به خلع سلاح هسته‌ای بینجامد.^{۱۲۵} کشورهای هسته‌ای در چهارچوب NPT موفق نشدند که نقش سلاح‌های هسته‌ای را در سیاست امنیت ملی خود کاهش دهند و حتی نتوانستند به کشورهای فاقد سلاح‌های هسته‌ای تضمینات هسته‌ای (منفی)^{۱۲۶} ارائه دهند و در تشکیل مناطق عاری از سلاح هسته‌ای در خاورمیانه و شمال شرق آسیا با شکست مواجه شدند. اما همین کشورها از TPNW هراس دارند زیرا پایه‌های مشروعیت سلاح‌های هسته‌ای و بازدارندگی هسته‌ای را سست می‌کند.^{۱۲۷} تأکید اصلی طرفداران TPNW بر نامشروع‌سازی تسلیحات هسته‌ای و نادرست بودن نظریه بازدارندگی و عدم کارکرد آن است. تدوین‌کنندگان TPNW معتقدند کسانی که این معاهده را رد می‌کنند، مسئولیت معرفی جایگزین مناسب برای آن را بر عهده دارند و کشورهای هسته‌ای و متحدان آن‌ها و کشورهای غیرعضو NPT برای اثبات حسن‌نیت خود باید به جای انتقاد از TPNW بدون تأخیر، گام‌هایی را در این مسیر بردارند.^{۱۲۸}

122. Chemical Weapons Convention (1993)

123. Hajnoczi, Thomas, *op.cit.*, p. 4.

124. Rietiker Daniel & Mohr Manfred, *op.cit.*, p. 4.

125. *Ibid.*, p. 21.

126. Nuclear Assurances

راهکار دیگر که برای کاهش خطرات سلاح‌های هسته‌ای تا زمان حصول به خلع و حذف کامل سلاح‌های هسته‌ای ارائه شده، «تضمینات هسته‌ای» است. بر اساس این راهکار، دولت‌های دارنده سلاح هسته‌ای باید متعهد شوند که از کاربرد سلاح‌های هسته‌ای یا تهدید به کاربرد آن‌ها علیه دولت‌هایی که فاقد چنین سلاح‌هایی هستند خودداری کنند و در عین حال ملزم شوند که در صورتی که یکی از دولت‌های فاقد سلاح هسته‌ای مورد حمله هسته‌ای قرار گرفت به کمک و یاری آن بشتابند. تعهد نوع اول به تضمینات هسته‌ای منفی و تعهد نوع دوم به تضمینات هسته‌ای مثبت موسوم هستند که البته برای کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای تضمینات هسته‌ای منفی دارای ارزش بیشتری است. برای مطالعه بیشتر، ن.ک: صالح رضایی پیش رباط؛ مقدمه‌ای بر حقوق بین‌الملل هسته‌ای، اندیشه عصر، ۱۳۹۱.

127. Hamel-Green, Michael, *op.cit.*, p. 457.

128. Carlson, John, *op.cit.*, p. 111.

نتیجه

پیمان NPT ستون فقرات نظام عدم اشاعه هسته‌ای است که در آن دولت‌های دارنده سلاح هسته‌ای همراه با سایر دولت‌ها در قبال تعهد دولت‌های غیردارنده سلاح هسته‌ای مبنی بر عدم دریافت و ساخت سلاح هسته‌ای، طبق ماده ۶ متعهد شدند که با «حسن‌نیت»^{۱۲۹} در خصوص قطع مسابقه تسلیحاتی (هسته‌ای) و حصول به خلع سلاح هسته‌ای و کامل در جهان مذاکره کنند. تا پایان جنگ سرد به علت فضای دوقطبی حاکم، تلاش محسوسی از سوی کشورهای دارای سلاح هسته‌ای در راستای اجرایی کردن ماده ۶ صورت نگرفت اما با پایان جنگ سرد و در سایه همکاری و تفاهم به وجود آمده، امید به اجرای تعهدات خلع سلاحی ماده ۶ افزایش یافت. یکی از مهم‌ترین ابتکارات صورت گرفته در این راه، توافق بر سر سیزده گام عملی جهت فراهم آوردن شرایط اجرای ماده ۶ است که در سند نهایی کنفرانس بازنگری ۲۰۰۰ مورد توافق قرار گرفت. مهم‌ترین این گام‌ها لازم‌الاجرا شدن معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای (CTBT)، تهیه معاهده منع تولید مواد شکافت‌پذیر هسته‌ای، کاهش رقابت تسلیحات هسته‌ای، کاهش نقش دکترین بازدارندگی هسته‌ای و شرکت همه کشورهای هسته‌ای در فرآیند امحای کامل سلاح‌های هسته‌ای بود.^{۱۳۰} اما تعلل و تأخیر بیش از اندازه کشورهای دارای سلاح هسته‌ای در عمل به تعهدات خود طبق ماده ۶ NPT و همچنین مصوبات کنفرانس‌های بازنگری آن و سکوت و رکود بیست‌ساله در راستای این امر موجب دلسردی طرفداران خلع سلاح هسته‌ای شد و کشورها و طرفداران صلح را ترغیب به انعقاد معاهده منع تسلیحات هسته‌ای کرد، به طوری که رسیدن به خلع سلاح هسته‌ای در نظر آن‌ها با لحاظ کردن شرایط موجود ناممکن شد یا شاید با هدف فشار به کشورهای دارای سلاح هسته‌ای، TPNW را تهیه کردند.^{۱۳۱}

حامیان TPNW بیان می‌دارند این معاهده مکملی خواهد بود برای NPT در راستای خلع سلاح هسته‌ای و جبران ناکامی آن در این رابطه و کارگروه سازمان ملل متحد نیز با این عنوان و دستور کار، شروع به بررسی موضوع کرد.^{۱۳۲} اما آنچه ماحصل معاهده بود به طور کلی با این هدف مغایرت داشت. خلع سلاح هسته‌ای موجود در NPT در ماده ۶ آن مندرج و مسلم است که

129. Good Faith

130. Review Conference (2000) of the Parties to the Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons, Final Document Part I and II, pp. 14, 15. Available in: <http://www.un.org/en/conf/npt/2000/>. Accessed February 15, 2019.

131. Yoshida Fumihiko, "UN on Nuclear Disarmament and the Ban Treaty: An Interview with Izumi Nakamitsu", 2018, *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, p. 95. 1:1, pp. 93-101, DOI: 10.1080/25751654.2018.1436385 Available in: ISSN: (Print) 2575-1654 (Online) Journal homepage: <https://www.tandfonline.com/loi/rpnd20>. Accessed March 24, 2020.

132. United Nations (2019), "Working paper 18 submitted to the NPT preparatory committee meeting. New York: 2 April 2014. Accessed February 15, 2019. <http://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/index.html>

در مقام معاهده تکمیلی انتظار این بود که در این معاهده در چهارچوب NPT، ماده ۶ آن شکافته شود و تعهدات مستتر در آن به صورت هدفمندی تعریف و تبیین شود به گونه‌ای که رافع هرگونه ابهام و انحرافی در بیان مقصود نهایی پیمان باشد. این امر می‌توانست بر مبنای اقامه دعوی جزایر مارشال و خواسته‌های قانونی آن کشور به نمایندگی از سایر کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای نیز تبیین شود.

طرفداران TPNW معتقدند با انعقاد این معاهده انتظار ندارند که کشورهای دارای سلاح هسته‌ای در حرکتی معجزه‌آسا سلاح‌های خود را تسلیم کنند اما حداقل امیدوارند که با تصویب TPNW انگیزه کشورهای دارای سلاح‌های هسته‌ای و متحدان آن‌ها برای حفظ و نگهداری این سلاح‌ها کاهش یابد.^{۱۳۳} واقعیت این است که از اثرگذاری TPNW بر فرآیند خلع سلاح هسته‌ای به واسطه تحریم کشورهای دارای سلاح هسته‌ای و متحدان آن‌ها کاسته شده است و از طرفی نیز با گذشت پنجاه سال از لازم‌الاجرا شدن NPT و سی سال از پایان جنگ سرد و پایان بهانه آن، هنوز کشورهای دارای سلاح هسته‌ای اقدام مؤثری در راستای خلع سلاح هسته‌ای صورت نداده‌اند. پس چاره چیست؟ چگونه می‌توان بین این دو معاهده (NPT و TPNW) تناسب و ارتباط برقرار کرد به نحوی که هم خواسته‌های طرفین تا حدی برآورده شود و هم اقدام مؤثری در راستای خلع سلاح هسته‌ای صورت بگیرد. به نظر برخی کارشناسان، برای برون‌رفت از بن‌بست موجود، راه سومی نیز وجود دارد و آن متعهد کردن کشورهای دارای سلاح‌های هسته‌ای به ممنوعیت کاربرد و تهدید به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای به جای ممنوعیت دارا بودن آن‌ها از طریق اجماع بین‌المللی و معاهده‌ای لازم‌الاجرا به قدرت و عمومیت NPT است. چنین معاهده‌ای، هم خطر کاربرد سلاح‌های هسته‌ای را رفع، و هم به نگرانی‌های امنیتی دولت‌های دارنده این سلاح‌ها و متحدان آن‌ها توجه می‌کند و به آن‌ها همچنان اجازه دارا بودن این سلاح‌ها را می‌دهد. به نظر این افراد، این گام هرچند قدم کوچک‌تری است، گام محکم‌تری نسبت به TPNW است و می‌تواند مقدمه‌ای برای حصول به خلع سلاح هسته‌ای باشد به‌ویژه آنکه تحقق این امر تا حد زیادی از کارایی و جذابیت دکترین بازدارندگی هسته‌ای خواهد کاست.^{۱۳۴} چنین معاهده‌ای کاملاً با ساختار و اهداف NPT نیز سازگار است و می‌تواند به‌عنوان معاهده تکمیلی یا پروتکل الحاقی برای آن به تصویب برسد و از حمایت اعضای NPT، کشورهای دارای سلاح هسته‌ای خارج از NPT، شورای امنیت سازمان ملل و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی برخوردار

133. Fihn, Beatrice, "The Logic of Banning Nuclear Weapons". Survival 59, No.1 January 21): 43-25, 2017, Accessed February 15, 2019, pp. 25-43.

134. Mian, Zia, "Processes, Conditions and Stages for a Humanitarian Approach to Achieve and Maintain World Free of Nuclear Weapons", Paper prepared for Acronym Institute Workshop, Gilon, Switzerland, June 23-24. 2011, p. 2.

معاهده منع تسلیحات هسته‌ای و پیامدهای آن بر نظام خلع سلاح هسته‌ای ... ❖ ۲۹۹

شود. به‌طور حتم با پشتوانه قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه و رأی مشورتی ۱۹۹۶ دیوان بین‌المللی دادگستری، راحت‌تر می‌توان از مسیر حقوق بشردوستانه به منع کاربرد سلاح‌های هسته‌ای رسید اما همان‌گونه که تجربه TPNW نشان داد، اینکه از همین مسیر بتوان به خلع سلاح هسته‌ای دست یافت، مسئله قدری غامض و سخت است.^{۱۳۵} حتی در مذاکرات مقدماتی TPNW نیز انعقاد معاهده‌ای در راستای ممنوعیت کاربرد و تهدید به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای مورد بحث قرار گرفت اما سرانجام، پافشاری کشورهای شورهای چون آفریقای جنوبی، مذاکرات را به سمت امحای سلاح‌های هسته‌ای پیش برد.^{۱۳۶} معاهده‌ای که به‌زعم ارزشمندبودن و انسانی‌بودن آن، دچار نقیصه‌های جدی است که می‌تواند آینده آن را با شک و تردید مواجه کند.

---

۱۳۵. برای مطالعه بیشتر درباره رابطه خلع سلاح هسته‌ای و حقوق بین‌الملل بشردوستانه، ن.ک: نادر ساعد؛ حقوق بشردوستانه و سلاح‌های هسته‌ای، شهر دانش، ۱۳۸۶.

136. Yoshida, Fumihiko, *op.cit.*, p. 96.

منابع:

الف. فارسی

– کتاب

- جوینر، دانیل؛ تفسیر معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای (ان.پی.تی)، ترجمه: علیرضا ابراهیم‌گل، سیامک کریمی و رضا اسمخانی، خرسندی، ۱۳۹۴.
- ساعد، نادر؛ حقوق بشردوستانه و سلاح‌های هسته‌ای، شهر دانش، ۱۳۸۶.
- سرتیپی، حسین و علیرضا حجت‌زاده؛ حقوق امنیت هسته‌ای: بررسی رویکرد نظام عدم اشاعه هسته‌ای، میزان، ۱۳۹۲.
- بیگدلی، محمدرضا و همکاران؛ آراء و نظریات مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری، جلد دوم، چاپ دوم، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۲.
- دانیل، جوینر؛ برنامه هسته‌ای ایران و حقوق بین‌الملل از تقابل تا توافق، ترجمه: سیدحسین سادات میدانی و همکاران؛ وزارت امور خارجه، ۱۳۹۶.

– مقاله

- فلسفی، هدایت‌الله؛ «نابرابری دولت‌ها در قبول و اجرای معاهده عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای: تصورات و واقعیات»، مجله حقوقی، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی، دوره ۱۳، شماره‌های ۱۸ و ۱۹، پاییز و زمستان ۱۳۷۴.
- محبی، محسن و محمدحسین لطیفیان؛ «تحول مفهوم اختلاف در پرتو قضیه جزایر مارشال علیه بریتانیا»، مجله حقوقی بین‌المللی، سال سی‌وششم، شماره ۶۱، پاییز - زمستان ۱۳۹۸.
- ساعد، نادر؛ «تضمین فضایی حق ایران بر توسعه هسته‌ای صلح‌آمیز: تهدیب رهیافت طرح دعوی در دیوان جهانی»، پژوهشنامه خلع سلاح، سال اول، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۶.
- نوع‌پرست، زهرا؛ «تحول اتم برای صلح در عرصه بین‌المللی»، فصلنامه سیاست، دوره ۳۸، شماره ۳، ۱۳۷۸.
- شافع، میرشهبیز؛ «رای مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در مورد تهدید به استفاده یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۴۱، پاییز ۱۳۷۷.
- البرزی ورکی، مسعود؛ «نقد و بررسی نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری راجع به تهدید یا توسل به سلاح‌های هسته‌ای»، مجله حقوقی، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی، شماره ۳۱، پاییز ۱۳۸۳.

معاهده منع تسلیحات هسته‌ای و پیامدهای آن بر نظام خلع سلاح هسته‌ای ... ❖ ۳۰۱

- سادات میدانی، سیدحسین؛ «اختلافات آژانس بین‌المللی انرژی اتمی با ایران در پرونده هسته‌ای از دیدگاه حقوق بین‌الملل»، مجله حقوقی بین‌المللی، سال سی‌وسوم، شماره ۵۴، بهار - تابستان ۱۳۹۵.

ب. انگلیسی

- Books

- Shaker, M. I. 1980. *The Nuclear Non-Proliferation Treaty: Origin and Implementation, 1959–1979*. Vol. II. London: Oceana.
- Nystuen, G., and T. G. Hugo. 2014. "The Nuclear Non-Proliferation Treaty". In: *Nuclear Weapons under International Law*, edited by G. Nystuen, S. Casey-Maslen, and A. G. 770 Bersagel. Cambridge: Cambridge University Press.

- Articles & Theses

- Acheson, Ray (2015), "It's Time to Draw Conclusions", in the NPT Action Plan Monitoring Report March 2015. Geneva: Reaching Critical Will. Accessed February 15, 2019. http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Publications//2010-Action-Plan/NPTAP_2015_Analysis.pdf.
- Helfand, Ira. (2013), "Nuclear Famine: A Billion People at Risk". International Physicians for the Prevention of Nuclear War. Accessed February 15, 2019. <http://www.psr.org/nuclear-weapons/nuclear-famine-report.pdf>.
- Wright, Tim (2014), "Nayarit — a Point of No Return", Mexico Conference, ICAN (International Campaign to Abolish Nuclear Weapon). April 2014. Accessed February 15, 2019. <https://www.icanw.org>.
- Perkovich, George. (2019), "The Nuclear Ban Treaty What Would Follow"?, Carnegie Endowment for International Peace. Accessed February 15, 2019. <http://www.carnegieendowment.org>
- Malert, David. (2016), "Biotechnology and International Security". London: Rowman and Littlefield. & H.E.Mr. Nobushing Takamizawa, "Statement", (New York: United Nations, 2017), Accessed February 15, 2019, <http://statement.unmeetings.org/media2/14683256/japan.pdf>
- Fihn, Beatrice (2017), "The Logic of Banning Nuclear Weapons". *Survival* 59, No.1 January 21: Accessed February 15, 2019. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00396338.2017.1282671?scroll=top&needAccess=true>.
- Mian, Zia (2011), "Processes, Conditions and Stages for a Humanitarian Approach to Achieve and Maintain World Free of Nuclear Weapons", Paper prepared for Acronym Institute Workshop, Gilon, Switzerland,

June 23-24.

- Manuel Francisco Herrera Almela (2018), “The Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons, Is It Really Necessary”?, IEEE. Opinion Documents,. Accessed April 22, 2019. <http://www.ieee.es/en>.
- Carlo Trezza (2017), “The UN Nuclear Ban Treaty and the NPT Challenges”, IAI Commentaries, 17/15. Accessed April 24, 2019. <http://www.iai.it/en>.
- Hajnoczi Thomas, “The Relationship between the NPT and the TPNW”, Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group on behalf of the Nagasaki University, 2020, Journal for Peace and Nuclear Disarmament, DOI: 10.1080/25751654.2020.1738815 To link to this article: <https://www.doi.org/10.1080/25751654.2020.1738815>. Accessed March 26, 2020.
- Thakur Ramesh, “Japan and the Nuclear Weapons Prohibition Treaty: The Wrong Side of History, Geography, Legality, Morality, and Humanity”, Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group on behalf of the Nagasaki University, 2018, Journal for Peace and Nuclear Disarmament, 1:1, 11-31, DOI: 10.1080/25751654.2018.1407579. Available in: <https://www.doi.org/10.1080/25751654.2018.1407579>. Accessed March 26, 2020.
- Rietiker Daniel & Mohr Manfred, “Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons A Short Commentary Article by Article”, Swiss Lawyers for Nuclear Disarmament (SLND), April 2018, International Association of Lawyers against Nuclear Arms, Available in: <https://www.ialana.info/2018/04/article-by-article-treaty-on-the-prohibition-of-nuclear-weapons/>. Accessed March 30, 2020.
- Caughley, T., & Mukhatzhanova, G. (2017). “Negotiation of a Nuclear Weapons Prohibition Treaty: Nuts and Bolts of the Ban”, UNIDIR 2017, Retrieved from <http://www.unidir.org/files/publications/pdfs/nuts-and-bolts-en684.pdf>. Accessed March 26, 2020.
- Egeland Kjolv, Craff Hugo Torbjoran & Others, “The nuclear Weapons Ban Treaty and the Non-Proliferation Regime”, Norwegian Academy of International Law, Article in Medicine Conflict and Survival · June 2018, DOI: 10.1080/13623699.2018.1483878. Available in: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13623699.2018.1483878>. Accessed March 30, 2020.
- Carlson, John, “Is the NPT Still Relevant? – How to Progress the NPT’s Disarmament Provisions”, 2019, Journal for Peace and Nuclear Disarmament, 2:1, DOI: 10.1080/25751654.2019.1611187, Available in: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/25751654.2019.1611187>. Accessed March 27, 2020.
- Ritchie, N., “Waiting for Kant: Devaluing and Delegitimizing Nuclear

- Weapons". 2014, *International Affairs* 90 (3): doi:10.1111/inta.2014.90.issue. Available in: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1468-2346.12129>. Accessed March 27, 2020.
- Krutzsch, W., 2014. "Article 1: General Obligations". In: *A Commentary on the Chemical Weapons Convention*, edited by W. Krutzsch, E. Myjer, and R. Trapp. Oxford: Oxford University Press.
  - Tamara Patton, Sébastien Philippe & Zia Mian, "Fit for Purpose: An Evolutionary Strategy for the Implementation and Verification of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons", *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 2:2, 2019, DOI: 10.1080/25751654.2019.1666699. Available in: <https://www.tandfonline.com/loi/rpnd20>. Accessed March 26, 2020.
  - Carlson, J., "Nuclear Weapon Prohibition Treaty: A Safeguards Debacle". *Trust and Verify* (158), 2018b. Autumn: <http://www.vertic.org/media/assets/TV/TV158.pdf>. Accessed March 26, 2020.
  - Kurosawa, Mitsuru, "Stigmatizing and Delegitimizing Nuclear Weapons", *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 2018, 1:1, DOI: 10.1080/25751654.2017.1419453. Available in: <https://doi.org/10.1080/25751654.2017.1419453>. Accessed March 27, 2020.
  - Hamel-Green, Michael Hamel-Green, "The Nuclear Ban Treaty and 2018 Disarmament Forums: An Initial Impact Assessment", *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 1:2, DOI:10.1080/25751654.2018.1516493, Available in: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/25751654.2018.1516493>. Accessed March 27, 2020.
  - Pottter, William C, "The Unfulfilled Promise of the 2015 NPT Review Conference", *Survival Global Politics and Strategy Journal*, Vol. 58, 2016-Issue 1, DOI: 10.1080/00396338.2016.1142144. Available in: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00396338.2016.1142144>. Accessed March 24, 2020.
  - Onderco, Michal, "Why Nuclear Weapon Ban Treaty Is Unlikely to Fulfil Its Promise", *Global Affairs*, 3:4-5, DOI: 10.1080/23340460.2017.1409082 To link to this article: <https://doi.org/10.1080/23340460.2017.1409082>. Accessed March 26, 2020.
  - Horovitz, L., "Beyond Pessimism: Why the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons Will Not Collapse". 2015, *Journal of Strategic Studies*, 38(1-2).
  - Wright, T., "Is Australia Violating the Non-Proliferation Treaty?", *The Interpreter*, March 23 2017. <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/australia-violating-nonproliferation-treaty>. Accessed March 26, 2020.
  - Hans M. Kristensen & Robert S. Norris (2014), "Slowing Nuclear Weapon Reductions and Endless Nuclear Weapon Modernizations: A Challenge to the NPT", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 70:4, DOI: 10.1177/0096340214540062, Available in: <https://www.tandfonline.com/>

doi/full/10.1177/0096340214540062. Accessed March 26, 2020.

- Grice, A. Trident: “Majority of Britons Back Keeping Nuclear Weapons Programme, Poll Shows”. (2016). Retrieved from <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/trident-majority-of-britons-back-keeping-nuclear-weapons-programme-poll-shows-a6831376.html>. Accessed March 27, 2020.
- Smetana, M., “Stuck on Disarmament: The European Union and the 2015 NPT Review Conference”. *International Affairs*, 92(1), 2016. Dunworth, T., “Pursuing “Effective Measures” Relating to Nuclear Disarmament”. 685 *International Review of the Red Cross* 97 (899): 2015, DOI:10.1017/S1816383116000151 Available in: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-review-of-the-red-cross/article>. Accessed March 27, 2020.

- Documents

1. I.C.J. Documents

- I.C.J. Reports, 2016, Marshall Islands v. United Kingdom.
- International Court of Justice (1996). Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, (Advisory Opinion, "July 8, 1996). Accessed February 15, 2019. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>. Accessed April 20, 2019.

2. Conventions

- Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT) 1968.
- Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW) 2017.
- Statute of International Atomic Energy Agency (IAEA).
- Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty (CTBT).

3. Resolution

- UN Doc. A/RES/71/258. (2016). 23 December.

4. Reports

- Review Conference (2000) of the Parties to the Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons, Final Document Part I and II, PP. 14, 15.
- United Nations, “Review Conference of the Parties to the NPT”, (Vol1, 2010), Accessed February 15, 2019, <http://www.un.org/en>.
- United Nations (2019), “Working paper 18 submitted to the NPT preparatory committee meeting. New York: 2 April 2014. Accessed February 15, 2019. <http://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/index.html>
- United Nations Office for Disarmament Affairs”, Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons”, “Treaty Overview”, (2017), Accessed

February 15, 2019, <http://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/tpnw>.

- United Nations, “Conference to Negotiate a Legally Binding Instrument to Prohibit Nuclear Weapons, Leading Towards Their Total Elimination-Background Information”, (Geneva:2017), Accessed February 15, 2019, <http://www.un.org/disarmament/ptnw/>.
- <http://www.icanw.org/wp-content/uploads/2016/10/France-UK-AND-US-EOV.pdf>.
- United Nations Office for Disarmament Affairs, Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (2017), Text of Treaty (English). Available in: <http://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/tpnw>.
- United Nations (2016). “On behalf of France, the UK, and the United States, France delivered an explanation of the vote against UN Resolution L.41. France, United Kingdom & United States, Explanation of Vote”, New York: Statement, United Nations, New York, NY, October 27. Accessed February 15, 2019. <http://www.icanw.org/wp-content/uploads/2016/10/France-UK-AND-US-EOV.pdf>
- Principles and Objective for Nuclear Non Proliferation and Disarmament, adopted by NPT/Conf. 1995.
- Yoshida Fumihiko, “UN on Nuclear Disarmament and the Ban Treaty: An Interview with Izumi Nakamitsu”, 2018, Journal for Peace and Nuclear Disarmament, p. 95. 1:1, 93-101, DOI: 10.1080/25751654.2018.1436385 Available in: ISSN: (Print) 2575-1654 (Online) Journal homepage: <https://www.tandfonline.com/loi/rpnd20>. Accessed March 24, 2020.
- Nigeria. 2017. Statement to the UN General Assembly First Committee. New York, October 2. http://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/1com/1com17/statements/2Oct_AfricanGroup.pdf
- Mexico. 2017. Statement to the UN General Assembly First Committee. New York, October 2. http://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/750/1com/1com17/statements/2Oct_NAC.pdf
- Sweden. 2017. Statement to the Negotiating Conference of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. New York, July 7.

- Websites

- <http://Lcnp.org/disarmament/2009/03.ICJ>.
- <http://www.icanw.org>
- <http://www.un.org>
- <http://www.unmeetings.org>
- <http://www.carnegieendowment.org>
- <http://www.icj-cij.org/en/statute>
- <http://www.unog.ch>

-
- <http://www.icrc.org/ih1.nsf/INTRO/130>
  - <http://www.armscontrol.org>
  - <http://www.a-plan.org>
  - <http://www.psr.org/nuclear-weapons/nuclear-famine-report.pdf>
  - <http://www.ieee.es/en>
  - <https://www.doi.org>
  - <http://www.nti.org>
  - <https://www.ialana.info>
  - <http://www.unidir.org>
  - <https://www.tandfonline.com>
  - <https://onlinelibrary.wiley.com>
  - <https://www.iaea.org>
  - <http://www.vertic.org>
  - <https://thebulletin.org>
  - <https://www.independent.co.uk>
  - <https://www.lowyinstitute.org>
  - <https://www.cambridge.org>
  - <http://www.reachingcriticalwill.org>